

La fundació de Vilajoiosa per Bernat de Sarrià

Agustí GALIANA

Resum: Vilajoiosa va ser fundada el 8 de maig de 1300 a través d'una carta de poblament concedida per Bernat de Sarrià, mà dreta del rei Jaume II i llavors procurador general del regne de Múrcia, el qual estava ocupant militarment. Es posa en context històric la fundació de la població i es fa una anàlisi de la carta de poblament i d'altres documents d'aquell temps, així com del personatge de Bernat de Sarrià.

Paraules clau: carta de poblament, Vilajoiosa, Bernat de Sarrià, Jaume II, Múrcia.

Resumen: Villajoyosa fue fundada el 8 de mayo de 1300 a través de una carta puebla concedida por Bernat de Sarrià, mano derecha del rey Jaime II y entonces procurador general del reino de Murcia, que estaba ocupando militarmente. Se pone en contexto histórico la fundación de la población y se hace un análisis de la carta puebla y otros documentos de aquel tiempo, así como del personaje Bernat de Sarrià.

Paraules clau: carta puebla, Villajoyosa, Bernat de Sarrià, Jaime II, Murcia.

1. Introducció

En la meua recerca de documents històrics locals he trobat dades que crec poc conegudes de la història medieval de Vilajoiosa. En particular, del temps de la fundació de la població. El text complet de la carta de poblament de 1300 es pot trobar transcrit en altres llocs (Payá 1987, 2001; Galiana 2010e). Ací intente fer-ne una anàlisi preliminar i comentar les circumstàncies del fet. M'he basat en obres d'historiadors que han tocat diferents aspectes de la qüestió (Ferrer Mallol, del Estal, Hinojosa, Sainz de la Maza, Garrido, Orts, Torres Fontes) i en la consulta directa de documents històrics, alguns dels quals adjunte en un apèndix. Bona part d'aquest article es va exposar en la xarrada que vaig fer el 29 d'abril de 2010 (Galiana 2010d), a invitació del Museu de la Vila, en commemoració del centenari de l'atorgament del títol de Ciutat a Vilajoiosa per Alfonso XIII.

2. Context històric i geogràfic

2.1. Xarq al-Andalus

La península Ibèrica va ser envaïda, a la fi de la civilització grecoromana, per dos grups de bàrbars: els pobles germànics al nord i l'islam al sud. Progressivament la civilització europea del nord va anar arraconant l'andalusina. El naixement de Vilajoiosa no s'entén sense la guerra de conquesta duta a terme pels catalans contra la població islàmica del Xarq al-Andalus.

Els dirigents que van governar les terres que hui en diem valencianes a l'edat mitjana van ser una mescla de berbers, germànics i bizantins, que tenien poc a vore amb la constitució ètnica de la major part de la població, que possiblement fóra una continuació de la iberoromana. La civilització andalusina es va imposar al principi. Però, val a dir que molts nobles andalusins tenien parents cristians als Pirineus. I des d'allà van sentir la pressió creixent dels cristians, que els van exigir impostos i van acabar envaint-los.

La Marina Baixa andalusina no tenia cap població amb la categoria de ciutat (*madina*); les més pròximes eren Dénia, Xàtiva, València, Oriola i Múrcia. La comarca era part del regne taifa de Dénia, ciutat que havia aconseguit prosperitat com a nucli pirata emparat en un port natural. Altres regnes de taifa eren els de València (fins a Xàtiva) i de Múrcia (fins a Alacant).

Per ací teníem teníem poblacions molt xicotetes. Destacaven possiblement Polop, Tàrbena, Guadalest i Finestrat: els llocs amb més fonts. Possiblement Polop feia de capitaleta comarcal. Hi ha molt poca informació local de l'època. El Cid va passar l'any 1090 per Polop, a on va robar un tresor guardat pel rei taifa de Dénia dins una cova pròxima, per seguir camí cap a Tàrbena i València (Galiana 2010c). La major part de la població vivia en alqueries, petits nuclis rurals associats a xicotets sistemes de reg vora una font.

Els almohades van ser uns fanàtics musulmans d'origen marroquí que van prendre el poder d'Al-Andalus (de nou penentrant només en les elits) cap a 1170. Sentien l'amenaça cristiana pel nord i trobaven que els andalusins eren massa talls. Van emprendre la construcció d'unes fortificacions defensives, principalment unes torres que eren poc més que talaies, els *husun* (singular *hisn*), ubicades en punts estratègics elevats i comunicades visualment entre elles. Hui en dia les seues restes s'anomenen popularment "castellets". De castells autèntics n'hi havia pocs: el de Relleu és més gran. No hi ha cap catàleg dels *husun* de la nostra comarca, ni de les alqueries.

Quant a la presència de la civilització andalusina en el que hui és el terme de Vilajoiosa, sabem de l'existència de dos alqueries (Fig. 1). Una és Almiserà, que ha estat recentment trobada i estudiada (García Gandía et al. 2001), en les partides Almiserà i Alfarella, en la proximitat de Finestrat, de qui depenia. I l'altra és Torres, que depenia d'Orxeta, i crec més que possible que es trobava en l'actual partida de Torres (Galiana 2007, 2009), tot i que no se'n coneixen restes arqueològiques. Sembla que Almiserà va desaparèixer arran la conquesta, mentres que Torres continua esmentant-se. Un document de 1270 (doc. 5) la situa com a últim port de la costa catalana, fitant amb Alacant. A més a més, uns moros d'Orxeta van construir barques el 1277 (doc. 9), possiblement a Torres.

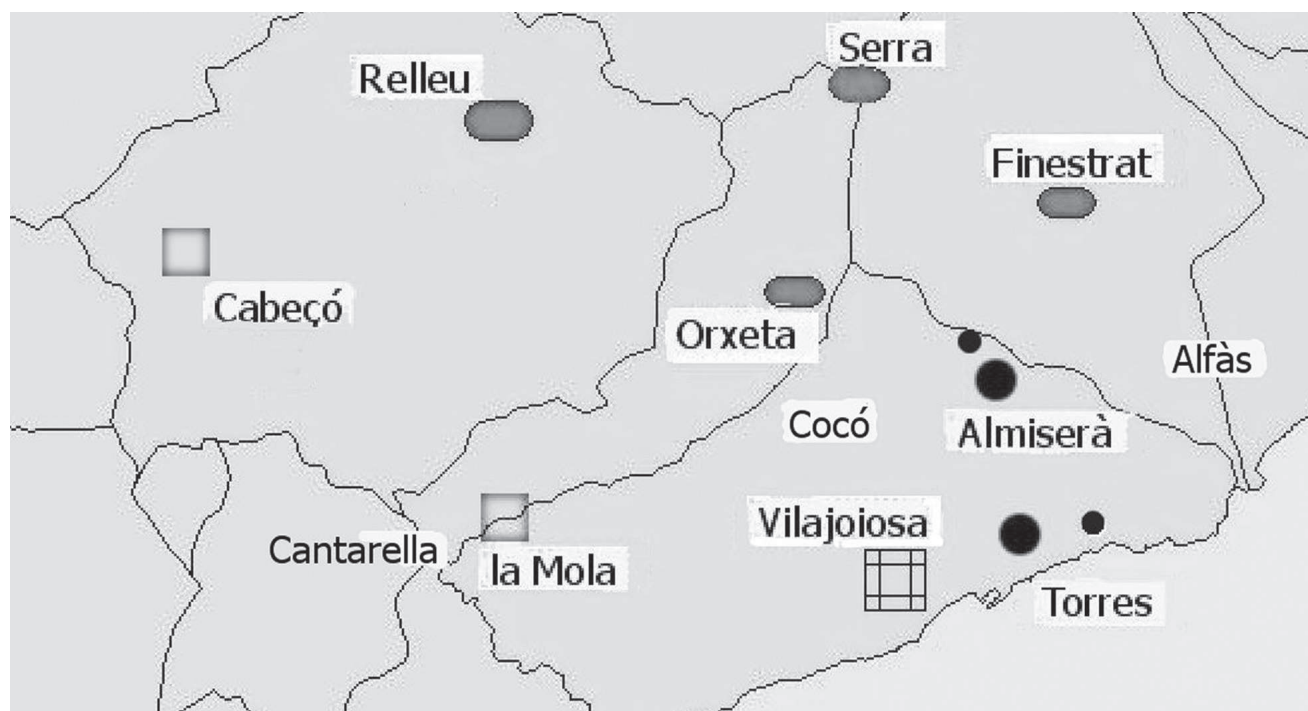

Figura 1. Alguns topònims medievals. Llocs esmentats en els documents medievals de l'àrea de Vilajoiosa. Els *husun* o "castellets" almohades representats per el·lipses. Les alqueries, per punts negres grans; talaies islàmiques, punts més xicotets. Quadrats per a indicar la pobla de Vilajoiosa i altres guarnicions cristianes (la Mola i Cabeçó). També s'hi han situat les partides de Cantarella, Cocó i Alfàs. La situació exacta de Torres i Cabeçó és desconeguda.

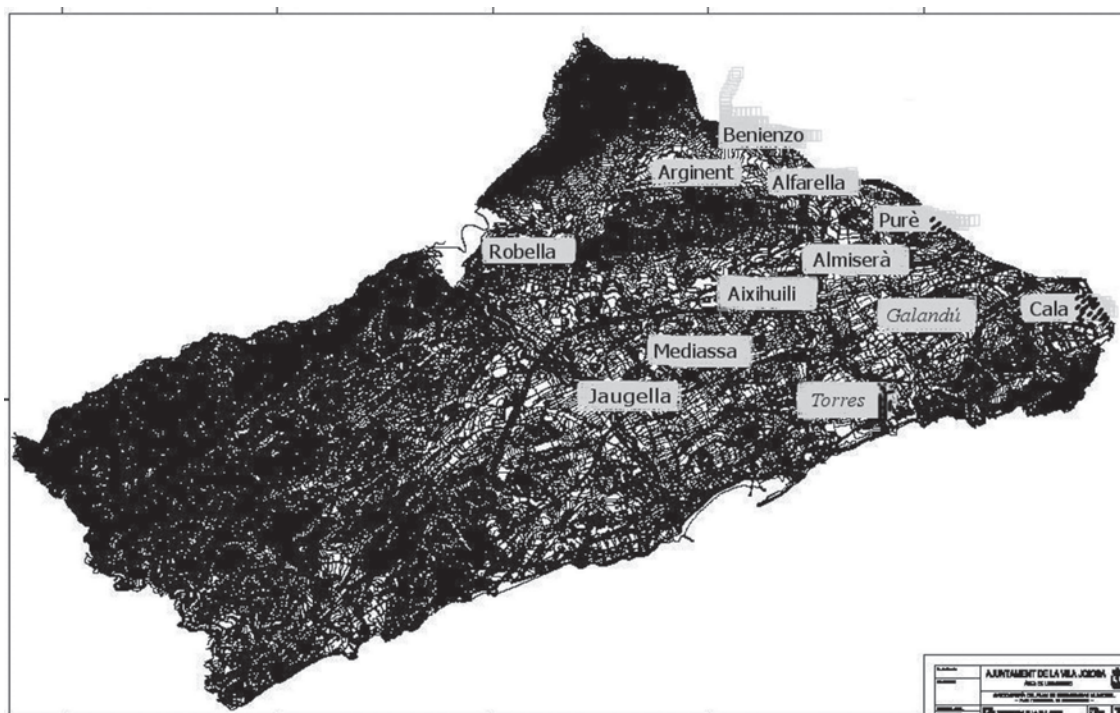

Figura 2. Topònims àrabs de Vilajoiosa. Sobre el mapa del terme municipal s'han situat tots els topònims actuals del terme viler que són d'origen àrab. També, en cursiva, dos noms que no són d'arrel àrab però que semblen haver estat usats pels andalusins.

Unes altres restes arqueològiques andalusines són les encara poc estudiades de les Jaugelles (“Torre-la Cruz” en la literatura arqueològica) i algunes talaies. Els topònims àrabs de Vilajoiosa són relativament pocs i estan tots a llevant del riu de la Vila (Fig. 2).

2.2. Conquesta catalana

Durant un temps els reis catalans de la dinastia de Barcelona van ser personatges destacats d'Europa, en relació amb les seues conquestes i la importància comercial dels seus súbdits. Jaume I el Conqueridor –nat el 1208 a Montpeller, esdevingut rei el 1218 i mort a Alzira el 1276– va conquerir tres regnes als moros dins del territori reservat per als catalans en el tractat de Caçola de 1179 signat per son pare: Mallorca (1229), València (1238) i Dénia (1244). Jaume I va decidir fundar el regne cristià de València amb els taifa de València i Dénia. Davant les incursions castellanques pels corredors naturals del Clariano (Moixent i Xàtiva) i del Vinalopó (Villena), Jaume I es va veure obligat a pactar amb Alfons X, gendre seu, el tractat d'Almisra (1244), en què es va definir una frontera (encara per conquerir) que segurament coincidia amb la que hi havia entre les taifes de Dénia i Múrcia. Alfons X acabava de pactar a Alcaraz (1243) el protectorat de la taifa de Múrcia. En el document signat a Almisra, actual Camp de Mirra, hi apareixen per primera volta en la història els noms d'algunes poblacions de la Marina Baixa, i també del molló natural de la Mola, l'actual Cantal (Galiana 2009). Com diu el *Llibre dels fets*:

[...] e nós que haguéssem Castalla, e Biar, e Relleu, e Seixona, e Alarc, e Finestrat, e Torres, e Polop, e la Mola que es prop d'Agues, e Altea, e tot ço que s'enserrava dins sos termens. [...]

La guerra continuava. Hi va haver un setge prolongat de Biar, i una primera revolta mudèjar tancada en fals amb el tractat del Pouet, tot això entre 1244 i 1245. Possiblement, en aquest temps, tropes catalanes marcaren dos “mollons del regne” en les proximitats de l'actual Vilajoiosa (Fig. 3). Alfons X havia deixat clar que Busot i Aigües, i totes les vessants que conflueixen en els rius d'aquestes dos xicotetes poblacions, eren d'Alacant, i per tant de Castella. Això feia que la frontera, altrament bastant recta i seguint el crestall de serres importants des de Cofrents a Xixona, dibuixara dos entrants pronunciats (Fig. 3), a on es van posar aquells dos mollons.

L'últim rei almohade de València, Abd-el-Rahman Abú Saïd (el “moro Zeit”), es va fer vassall de Jaume I i d'Alfons X, sense acabar de definir-se clarament de cap costat. També es va fer cristià i cavaller de l'orde de Sant Jaume. No sabem com, en el procés de la conquesta es va apoderar de la Foia de Castalla i de la zona d'Orxeta, entre 1238 i 1244. Aquest personatge va vendre a l'orde de Sant Jaume el feu d'Orxeta i Torres el 1244 (doc. 1 i 2).

Jaume I va sotmetre tres revoltes mores en el sud valencià: 1244 (pacte del Pouet), 1248-58 (expusió d'Alazrac) i 1276-77 (derrota definitiva d'Al-Azraq). L'última revolta mudèjar va ser acabada pel nou rei Pere II el Gran, fill de Jaume I (mort el 1276). Es donaren a continuació diverses cartes de poblament per la comarca (vegeu *Sarrià* 5), però amb poc poblament cristià efectiu.

El feu d'Orxeta i Torres va ser confirmat per Jaume I com a propietat de Sant Jaume en 1257 (doc. 3). Això no va ser inconvenient per a fer-ne cessió temporal a altres senyors feudals: el moro Tevicino el 1258 (doc. 4) i l'amant del rei Berenguera Alfonso el 1270 (doc. 6). Però, el 1271 Jaume I se n'adona que era dels frares d'Uclés, i els la torna (doc. 7). Per complicar-ho més, durant l'última revolta d'Al-Azraq, Orxeta es dona a Pere Ferrandis, senyor d'Híxar i fill bastard de Jaume I, que va participar en la repressió: carta sarracènica del 1276 (Galiana 2010e).

Jaume II el Just, fill de Pere el Gran, esdevé rei de Catalunya i València el 1291, quan ja ho era de Sicília des del 1285. Cal recordar que Pere el Gran s'havia casat el 1262 amb la princesa siciliana Constança, una jugada de política internacional que va eixir molt bé, ja que els sicilians van aclamar Pere com a rei en el famós fet de les Vespres Sicilianes, el 1282.

Jaume II va haver de dividir els seus esforços entre Itàlia i Espanya (noms que en l'edat mitjana fan referència a àrees geogràfiques, no a estats). Va signar la pau d'Anagni el 1295 amb el papa i els Anjou, els rivals francesos que tenien Nàpols i pretenien el tron de Sicília. A partir d'aquest moment, aspirarà a ser rei de Còrsega i Sardenya, cosa que va suposar l'entrada en una guerra de desgast a Sardenya (Còrsega no es va ocupar mai) contra genovesos i sards, que s'havia d'allargar considerablement: un “Vietnam català”, segons Hernández Cardona (2003).

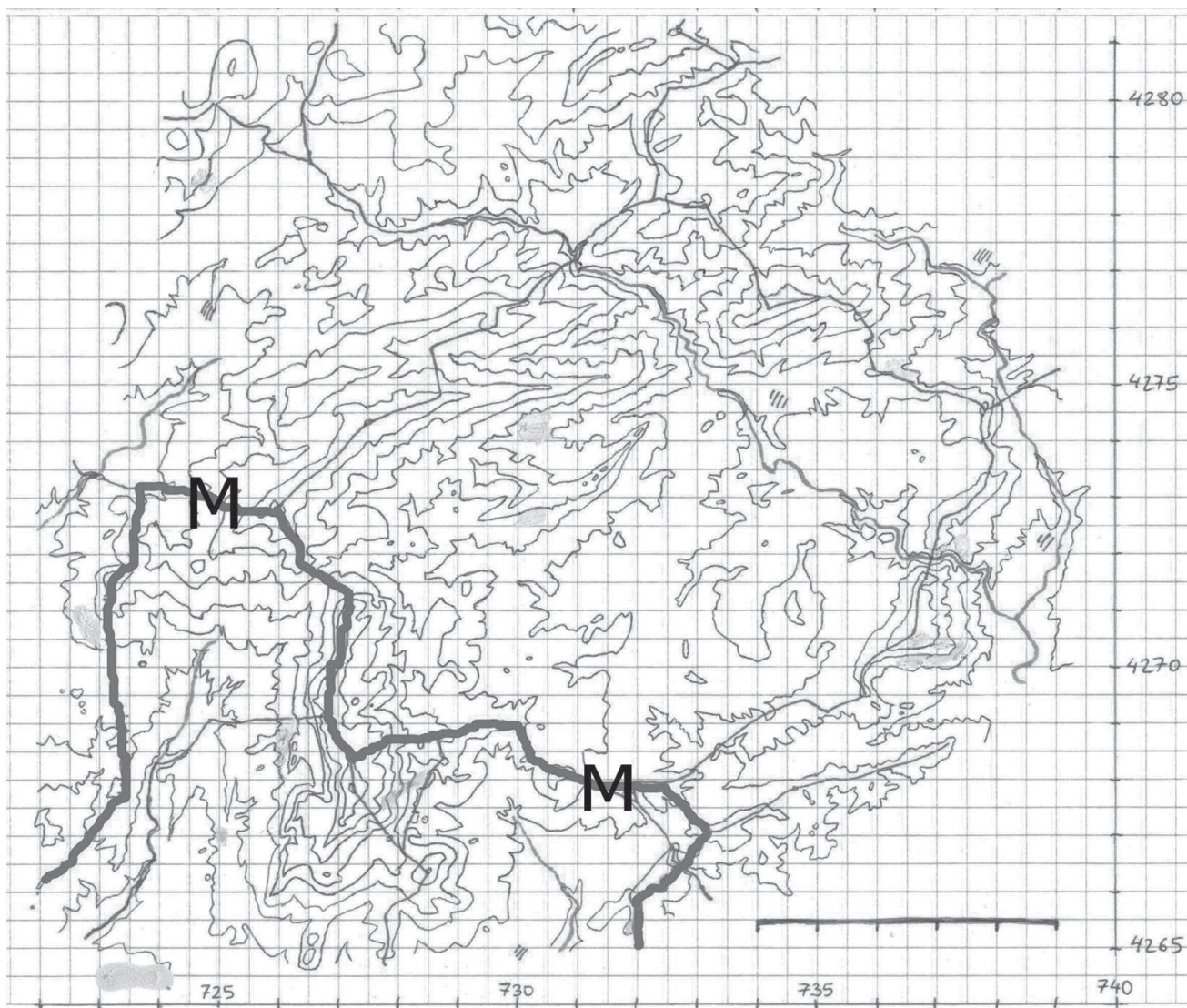

Figura 3. La frontera d'Almisra. Situació dels “mollons del rei Jaume I”, a la Serratella (fita la Torre de les Maçanes-Xixona-Busot) i al Cantal de l'Espino (fita Rellu-Aigües-Orxeta), marcats amb una M. La línia grossa indica la frontera del tractat d'Almisra (1244).

2.3. El regne de Múrcia

A Castella hi havia també problemes successoris i una guerra civil, que Jaume II va aprofitar per annexionar el regne de Múrcia. Alfons X abans i ara el seu nét Alfons de la Cerda (el pretendent legítim) havien cedit Múrcia a Jaume II (Garrido 2002). Múrcia havia estat conquistada ja el 1266 per Jaume I, que la va cedir a Castella en virtut dels tractats d'Almisra i Alcaraz. Tanmateix, va tenir cura de poblar-la de catalans; de fet, Jaume I va passar per la Marina Baixa el 1274 (doc. 9), de camí entre Dénia i Múrcia, a on anava per supervisar la repoblació del nou regne, que més prompte o més tard pretenia afegir a la seua corona.

Les hortes del riu Segura tenien un gran potencial productor d'aliments. Per altra banda, Alacant tenia interès estratègic per ser un port capaç per a galeres.

Per a Castella, Alacant era, juntament amb Cartagena, l'eixida natural cap al Mediterrani. Per a Catalunya, Alacant era també un punt clau en el camí principal del regne de València, que anava per Alzira, Xàtiva, Montaverner, Cocentaina i Xixona (i havia de seguir per Elx, Oriola i Múrcia).

L'estiu del 1296 (les guerres es feien d'estiu) començava l'annexió de Múrcia, amb la presa d'Alacant: Jaume II arribava per mar i el comandant Bernat de Sarrià per terra (del Estal 2009). Elx, Oriola i Múrcia caigueren de seguida; en general, els catalans foren ben rebuts, però algunes poblacions més poblades per castellans, com Llorca (en castellà Lorca) i Mula, hi oposaren una forta resistència.

Els fets d'Itàlia interromperen la conquesta murciana (un germà de Jaume II, Frederic, li va declarar la guerra i va acabar sent rei de Sicília): les tropes s'embarcaren cap allà. Jaume II tornaria breument el 1298 a prendre Alhama. No tornarien a Múrcia fins al 1300, en què es va prendre Llorca (vegeu més avall).

El regne català de Múrcia va durar poc, perquè en la pau de Torrellas de 1304 es va dividir entre un tros que s'annexionaria al regne de València en forma de Governació d'Oriola (el Vinalopó, Oriola i Alacant) i un tros més gran per a Castella (l'actual Regió de Múrcia). Amb aquesta incorporació, Vilajoiosa deixava de ser frontera del regne.

3. Bernat de Sarrià

Entre els cavallers que van acompanyar Jaume I en la conquesta del regne de València, hi havia un Vidal de Sarrià, probablement nascut a Sarrià (hui un barri de Barcelona), que va rebre una donació de terres a la Vall de Guadalest el 1249 (Galiana 2010c) i a Confrides el 1260 (Burns 1991), i que el 1264 era alcaid del castell de Confrides.

Un fill de Vidal, anomenat Bernat, és esmentat per primera volta en un llistat de cavallers heretats al regne de València de 1277 (Soldevila 1995) i es suposa que va heretar Confrides i Guadalest a la mort de son pare (el 1272). El 1282 Bernat de Sarrià va participar en l'armada que portava Pere el Gran a Sicília, i de camí va destacar en la batalla d'Alcoll (a Berberia). A Sicília esdevé un dels militars més importants de les tropes catalanes, tant en batalles de terra com nàutiques. El cronista Muntaner li va llançar aquestes flors (*Crònica*, capítol 148):

[...] lo senyor rei En Jacme pres la corona del realme de Sicília [...] si les gents de Sicília e Calabria sembrassen pedres, s'hi colliren bell forment e bell ordi [...] E con la festa fo passada, ell s'en tornà a Messina, e tantost féu armar vint galees, e féu-ne capità un cavaller que ell amava molt, per nom En Bernat de Sarrià; qui segurament podia hom dir que ells eren dos germans, la un per nom En Bernat de Sarrià, e l'altre En Vidal de Sarrià, que de cascú [...] pogra hom fer un libre de llurs proeses, e de llurs cavalleries, e de tots feyts darmes. E majorment del dit En Bernat, qui era, e es estat, e es encara lo pus llarch de cors [=gran de cos] que cavallers qui hanch [=mai] fos en Espanya [...]

A la vista dels documents esmentats, em sembla molt probable que Bernat nasquera a Confrides allà per 1260; potser va ser dels primers cristians nascuts a la comarca. No és d'estranyar que tinguera interès a posseir terres per ací, una terra encara per ocupar i en la qual ell havia estat des de xicotet.

Bernat de Sarrià és un dels grans personatges de la nostra història i de la història europea, que ha estat objecte de diverses biografies (Ferrer 1990, Hinojosa 2002, Orts 1998 i 2005, del Estal 2009). Hi ha en curs un treball monogràfic de major envergadura (José V. Cabezuelo, com. pers.).

A Sicília, Sarrià és pres per l'infant Jaume, futur Jaume II, com a conseller i tresorer. Va ser tota la seua vida l'home de confiança d'aquest rei, i va participar activament en assumptes militars, econòmics i diplomàtics. Per exemple, estant a l'Empordà, el 1295 va anar a buscar a Perpinyà Blanca d'Anjou, filla del rei de Nàpols, per casar-la amb Jaume II (matrimoni pactat a la pau d'Anagni).

Sarrià va començar a adquirir terres a la Marina abans fins i tot de tornar-hi. Comprà al rei Callosa i Castells el 1290; comprà Calp i Altea el 1291 (però van acabar passant el 1297 a Roger de Llòria, també anomenat "de Làuria" o "de Llúria"); etc. El 1293 comprà en violari el feu d'Orxeta i Torres (doc. 10), un enclavament de l'orde de Sant Jaume (o de Santiago o d'Uclés) a la Marina. El 1295 Jaume II li cedia la vall d'Aiora, que havia segut de la taifa de Múrcia. I per febrer del 1296 li encarregava, de València estant, la conquesta de la taifa sencera (vegeu més amunt).

Entre 1296 i 1300 va comandar diferents accions navals pel Mediterrani que el feren famosos. Almirall de la corona d'Aragó alternant amb Roger de Llòria (1250-1305), amb qui tindria sempre molt mala relació personal. Els anys de Sarrià i Llòria coincidiren amb el domini militar català terrestre i naval del Mediterrani (1280-1330), en què va destacar l'eficàcia bèl·lica dels almogàvers, una infanteria lleugera armada de ballestes i punyals i transportada amb galeres.

Sarrià va exercir el càrrec de procurador general (una mena de virrei) del regne de Múrcia entre 1300 i 1303, en què va mantenir actiu un exèrcit a Múrcia, enfrontat a escaramusses castellanques. Enemic de la poderosa orde de Santiago, senyora de diferents pobles murcians (Archena, Ricote, Moratalla...), que actuava sovint a favor dels interessos castellans (doc. 11).

La guerra es va traslladar a Andalusia. Sarrià va anar d'ambaixador a Granada (1303) i a Tunis (1308, 1311); va participar en la croada contra Almeria de 1309; i encara el 1330 va comandar una armada que va atacar Gibraltar. Ell també va organitzar la vigilància fronterera del regne de València contra granadins i berberiscos, per terra i per mar, amb escoltes i talaies (Ferrer 1990). El 1313 va tornar a Sicília a guerrear durant uns anys.

Després, ja va residir de manera quasi contínua al regne de València. Va anar acumulant propietats a la Marina (Polop, Tàrbena, Relleu, Finestrat i altres llocs). Es va fer construir una residència a Callosa, que es va convertir en la capital del seu feu i a on va residir algunes temporades. Havia fundat Vilajoiosa el 1300 (vegeu més avall), però la va perdre a mans de l'orde de Sant Jaume. El 1318 Sarrià va desfer els mollons de Callosa, amb Tàrbena, Altea i Polop, que havien posat homes de Llòria (Salvà 1960).

Necessitat d'un port propi, va pledejar per recuperar Vilajoiosa (infructuosament) i el 1325 va fundar Benidorm a la punta d'Alfalig (Galiana 2010e). En contra de la voluntat reial, va prendre Vilajoiosa per les armes el 1326 i de nou el 1328. Són anys en què té el càrrec de procurador del regne de València (1322-1329). Més tard duria la governació dellà Xúquer (divisió del regne des del riu Xúquer fins a Xixona) i seria alcaid del castell de Xàtiva, ja en temps del rei Alfons el Benigne (fill de Jaume II).

Bernat de Sarrià va morir el 31 de desembre de 1335 al castell de Xàtiva (amb uns 75 anys). Tenia ordre de custodiar dins del castell l'infant Ferran, un xiquet que hi estava presoner, fill de la segona dona (Leonor, germana del rei de Castella) d'Alfons el Benigne, a qui se li havia donat Xàtiva en feu. Fidel al seu compromís, va evitar cedir el castell a l'infant Pere (fill de la primera dona del Benigne i futur rei Cerimoniós), que volia matar el seu germanastre. Per això, Sarrià es va enemistar amb l'infant Pere, però també va evitar que l'infant Ferran s'apoderara del castell de Xàtiva. Val a dir que quan es va saber que la reina Leonor pretenia per als seus fills un feu que cobria quasi tot el regne de València, es va produir una revolta a València (liderada per Francesc Vinatea, el 1333).

En el llit de mort, i a punt de morir també el Benigne, Sarrià va donar ordre al seu ajudant i successor en l'alcaidia de Xàtiva, Bernat de Mataró, de cedir el castell només a qui fóra rei (Pere el Cerimoniós, ja al 1336).

Durant segles el que hui anomenem Marina Baixa va ser conegut com Muntanyes d'en Sarrià, perquè coincidia amb el feu personal del personatge, com queda recollit clarament al seu testament de 1322 (doc. 12, Fig. 4). No li va sobreviure cap fill legítim i va fer hereu de les seues terres l'infant Pere de Ribagorça (un altre fill de Jaume II), posant els fonaments del que més avant formaria el comtat de Dénia (1355) i el ducat de Gandia (1399). S'hi va fer un afegit al testament el 1325 (doc. 13).

4. Setge de Llorca

Aquest apartat i els següents deuen molt a una monografia de Mª Teresa Ferrer Mallol (Ferrer 1990). Bernat de Sarrià era governador del regne de Múrcia des del primer d'abril de 1300. Ferrer (1990) ha documentat que, en aquest moment crucial, Sarrià estava absent del camp de batalla. Un altre cavaller, Bernat de Cruïlles, li va haver de fer de substitut durant abril i maig. El dia 1 de maig de 1300 Jaume II li enviava dos cartes a Sarrià (que expulsara els rebels de la ciutat, que pagara la tropa) i el 15 de maig 1300 el rei enviava una carta als ciutadans de Múrcia, tranquilitzant-los que Sarrià no tardaria en arribar. A on era?

Estava ocupat, almenys, fent la carta de poblament de Vilajoiosa, redactada el 8 de maig de 1300, que està datada a la ciutat de Múrcia. Potser es va acostar a supervisar els inicis de l'assentament.

Al juliol va començar el setge de Llorca, ciutat emmurallada i amb un castell important, a la frontera amb el regne de Granada. Aquell any va reunir un gran exèrcit d'almogàvers; va prendre el castell veí d'Aguaderas; en va fer hostatges; va cremar els cultius dels voltants de Llorca; va organitzar una línia de subministrament de blat dut amb galeres des de Tortosa fins a Cartagena; va negociar una rendició; va recomanar al rei l'expulsió de tots els castellans del regne de Múrcia.

Era més fàcil aconseguir tropa si el rei en persona anava a la batalla, i Sarrià li'n va demanar la presència. Finalment, el rei es va presentar a Llorca pel desembre de 1300, passant per Orxeta (doc. 11). Llorca es va retre per gener del 1301. L'ajuda en forma d'aliments que havia promés el nou rei de Castella, Ferran IV, no va arribar a temps a Llorca, però sí a Mula, que així va poder resistir el setge. Jaume II va atorgar Mula a Sarrià, si la podia prendre, però no ho va aconseguir (única població no conquistada del regne de Múrcia).

Entre 1300 i 1302 la població de Llorca i Múrcia va passar necessitat, perquè el 1300 es van talar molts camps (vinya i cereals) i no es va sembrar, i fins la collita de l'estiu de 1302 no hi va haver producció pròpia suficient.

El rei va destituir Sarrià de la governació de Múrcia el 3 d'abril del 1303, i se'l va endur cap a Catalunya. La correspondència entre Jaume II i Sarrià durant la guerra de Múrcia és molt viva i Sarrià a voltes sembla irrespectuós, de tanta confiança com tractava el rei.

La guerra civil castellana va acabar amb la victòria de l'usurpador Ferran IV, que immediatament va qüestionar la legalitat de la possessió catalana del regne de Múrcia. Finalment, Jaume II acceptà l'arbitratge de Dionís, rei de Portugal (parent dels reis castellà i català) i es féu la pau: tractat de Torrellas d'agost de 1304, al qual va assistir Sarrià.

Un historiador murcià (Veas 1997) ha demostrat que els soldats del setge de Llorca prenen el cognom "Llorca" afegit o en substitució del seu cognom anterior. Aquest és l'origen del llinatge, tan estès per la Marina Baixa.

5. Carta de poblament de Vilajoiosa

Gràcies a Pere M. Orts (1972) es coneix fa temps el tros de la carta que parla de les fites de la Vila, copiat en diferents documents al segle XVIII. Però el text íntegre no va aparèixer fins 1986, en què va arribar a mans de Josep Payá i el va publicar a la revista de festes (Payá 1987). Es tracta d'un còpia manuscrita de 1830 feta per l'erudit local Juan Linares Esquerdo, a partir d'un trasllat de 1772,

obtingut d'un pergamí de 1762, còpia d'un pergamí de 1560, que seria còpia, al seu torn, d'un primer pergamí de 1300. Francesc Payà ha revisat el text, fent una versió amb aclariments lèxics (<<http://josepayanicolau.host22.com/Cartapobla.html>>). El text es pot trobar també en l'anterior *Sarrià* (Galiana 2010e). Ací en presente una versió actualitzada, més fàcil de llegir i numerada en 13 paràgrafs (els subratllats són meus).

Fora de l'àmbit local i comarcal, els historiadors no s'han assabentat d'aquest text complet, o desconfien que, com que no n'és el pergamí original, siga fals (Guinot 1991). Recentment he trobat un document que crec que confirma definitivament l'autenticitat de la carta, ja que n'és un resum del 1332, conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (doc. 14).

Comencem.

[1] Nós, en **Bernat de Sarrià**, conseller del senyor rei i **procurador del regne de Múrcia**, en el nostre nom i dels nostres descendents, per tots els temps presents i futurs, donem, aprovem i atorguem a tots i cadascun dels pobladors, veïns i pobladors de la nostra **pobla de Vilajoiosa** i de tot el seu terme, presents i futurs i als vostres descendents per sempre, que us regiu pel **fur de València**, i que el dit fur regisca l'establiment de la població, i els delmes i les primícies, i que pel dit fur feu, jutgeu i determineu tots els vostres plets, demandes i tots els vostres negocis, i no per altre fur, ús o costum.

Sabem que Bernat de Sarrià era llavors procurador general de Múrcia. No és una carta atorgada pel rei, que era l'habitual. Possiblement, com que s'havia desviat del comandament de les tropes de Llorca per fundar Vilajoiosa, la fundació es va fer d'amagat del rei.

Un incís sobre el nom de la població. Es tracta d'un nom estrany, possiblement inspirat en noms italians (castell de Gioiosa Guarda a Sardenya, vila de Gioiosa Ionica a Calàbria). Al llarg dels segles s'ha escrit de diferents formes, ballant algunes lletres, junt o separat, i sempre ha estat difícil d'escriure i pronunciar. Durant els segles XVI a XVIII solia abreujar-se a "Vilajosa" i al segle XIX va aparéixer la forma popular "la Vila". Aquesta indefinició ortogràfica va arribar a la transició postfranquista, en què es va optar per la fórmula de tres paraules "la Vila Joiosa", inexistent en la documentació medieval i moderna. La consulta dels textos medievals i la lògica interna de l'idioma em fa decantar-me per la forma "Vilajoiosa", que crec hauria de ser oficial en valencià i que jo use des que me n'he adonat.

[2] També atorguem, aprovem i confirmem a cadascun dels veïns i pobladors del dit lloc de Vilajoiosa i del seu terme, presents i futurs i als vostres descendents per sempre, **la partició feta per en Guillem Gilabert** segons que nós aquella li manàrem fer amb la carta que li donàrem, segons en aquella és contingut, de manera que cadascun de vosaltres, pobladors, afirmava tenir document del dit Guillem Gilabert, de les cases i horts, que per ell vos són assignats.

Gilabert devia ser un funcionari encarregat de delimitar finques i repartir-les (ofici de soguejador i partidor); no he trobat esmentat el personatge en cap altre lloc.

Uns anys abans s'esmenta en diferents documents Jaume de Llinares, partidori d'heretats del regne de València (Galiana 2010e). Llàstima que no sabem res dels altres documents que va generar-ne la partició, i que la carta no n'enumere els pobladors.

Imagine que el repartiment va ser a la partida de les Jovades: el topònim ho suggereix, és un espai pla pròxim al poble i es conserva una trama de fites ortogonal que podria ser molt antiga (per estudiar). Sobre regs, més avall es diu de l'aprofitament de la font de l'Arc com en temps de moros. És a dir, que ja existiria llavors el reg de l'Avall, que rega les Jovades, per a la qual cosa caldria un assut en les Llibes (la partida hui inundada per l'embassament d'Amadório) com el que encara hi havia a mitjan segle XX. El text diu clarament que els moros regaven a la Vila, però no es coneix cap alqueria musulmana dins del terme de Vilajoiosa en l'àmbit de reg del riu de la Vila.

[3] També donem, aprovem i atorguem a tots els veïns, pobladors i habitants del dit lloc de Vilajoiosa i del seu terme, presents i futurs i als vostres descendents per sempre, que pel dit lloc de Vilajoiosa i del seu terme i per totes les terres de la nostra senyoria, **pugueu pasturar herba** i fer herbatge amb les vostres bèsties i ramats, **tallar-hi fusta**, llenya i llenyam [fusta de construcció naval], i **fer-hi naus**, galeres, llaüts i barques, i qualsevol altra cosa per al vostre ús, francament i lliure, sense cap servei, tribut ni cap dret que a nós ni als nostres en cap moment hàgeu de fer ni de pagar, exceptuant, però, que si la dita fusta que aquí féreu la portàreu a vendre a altres llocs, que d'aquella hi tinguésseu l'obligació de pagar drets.

La senyoria de Sarrià ja abraçava quasi tota l'actual comarca de la Marina Baixa. Més tard hi va haver una disputa per la pastura i la llenya, que el mateix Sarrià va negar als pobles veïns (doc. 14).

[4] També donem, aprovem i atorguem a tots els veïns i pobladors del dit lloc, presents i futurs, que des de la festa de sant Joan del mes de juny primer fins als **quatre anys** vinents i complits sense interrupció sigueu **alliberats** de pagar questa, host, cavalcada, cena, préstec i qualsevol altra servitud reial, que a nós i als nostres descendents no en sereu obligats a fer ni donar.

Els impostos esmentants són: questa (o quèstia o peita: pagament anual en espècie), host (o milícia: obligació de servir en expedicions guerreres llargues), cavalcada (ídem curtes, d'un sol dia), cena (diners o espècies per a l'alimentació del senyor) i préstec (deixar-li diners al senyor). Sarrià vol fer atractiva la vida a la pobla nova eliminant alguns impostos.

[5] També donem, aprovem i atorguem a tots els veïns, pobladors i habitants del dit lloc, presents i futurs i als vostres descendents per sempre, que en el dit lloc **pugueu vendre i comprar** així béns seents [immobles] com movents i qualsevol cosa francament i lliure segons fur de València, i també en tots els llocs de la nostra senyoria pugueu comprar i vendre qualssevol béns movents francament i lliure.

[6] També donem, aprovem i atorguem a tots i a cadascun dels veïns, pobladors i habitants del dit lloc i del seu terme, presents i futurs i als vostres descendents per sempre, que de la dita festa de sant Joan de juny fins passats **cinc anys sense** interrupció complits, no pugueu **vendre**, alienar a cap veí del dit lloc, amb l'excepció que pugueu vendre a qualsevol persona forastera, de manera que aquesta persona no puga comprar sinó una sola propietat rústica i unes cases, i que

en el dit lloc tinga residència personal per tots els cinc anys. I que cadascú puga vendre i alienar a qui vulga, foraster o del propi poble, segons fur de València, sense cap impediment nostre o dels nostres descendents.

Es reafirma en l'aplicació dels Furs de València. S'hi prohibeix l'acumulació de propietats en mans d'un sol propietari durant cinc anys, i els propietaris han de fer residència obligatòria. Són prevencions necessàries per l'objectiu de maximitzar el nombre de pobladors i defensors.

[7] També donem, aprovem i atorguem a vosaltres, a tots els dits veïns i pobladors del dit lloc de Vilajoiosa que tota l'aigua de la **vall de l'Arc** i d'altres llocs siga comprada així com antigament solia ser distribuïda en temps de moros.

No he trobat en cap altre document l'expressió literal "Vall-Arc", però clarament fa referència a la font de l'Arc, naixement del riu de la Vila a l'actual terme de Benimantell, en el terme medieval d'Alarc (que també vol dir "l'Arc"). L'arc en qüestió és el que feia la font, una font kàrstica vaclusiana, per la força amb què eixia per un clavill de la roca (Galiana 2001). Aquesta font ha estat una preocupació perdurable dels regants vilers.

[8] També donem, aprovem i atorguem a vosaltres, els dits veïns i pobladors del dit lloc, presents i futurs, i als vostres descendents per sempre, que en el dit lloc de Vilajoiosa i en els seus termes no hi haja gabella de cap cosa ni siga consentida fer-la, excepte la nostra **gabella de la sal** solament, així com és costum per tot el regne de València.

La gabella de la sal és l'obligació per als pobladors de comprar una quantitat mínima anual de sal a preu fixat. Es pot pensar que estava lligada a la producció local de sal (José Hinojosa, com. pers.). No sabem de l'existència de salines al terme de Vilajoiosa, però sí que hi ha una partida Saladar plana amb fontetes d'aigua salobrosa en la proximitat de la Cala, que es podrien haver explotat. Suggestisc la hipòtesi que el nom clàssic de la localitat, Allon (Espinosa 2006), poguera derivar de l'arrel grega *halos* "sal", i que la població d'aquest nom fóra inicialment la situada al Tossal de la Cala, a prop del Saladar.

[9] Volem, aprovem i atorguem que siga el terme anomenat del dit lloc de Vilajoiosa així **com fita** amb el terme d'Aigües, a saber, de **la Cantarella** fins la mar, i des de la Cantarella per la serra davall **la Mola** [el Cantal] fins a **l'estret del Cocó** [Alcocó], segons les fites hi són posades per **Arnau de Mataró** i els **alarifs** dels moros, i el tros de la muntanya que hi ha damunt de la torre d'**Orxeta** [serra d'Orxeta] que vessa aigua cap a la mar. I la fita va entre el terme de Finestrat i l'alqueria de **Torres** fins a l'**Alfàs** [de Finestrat], i entre l'Alfàs i Torres fins la mar [per la Cala]. Tot aquest terme fins la mar serà terme del dit lloc de Vilajoiosa, i entrarà dins la mar com el fur de València mana.

No s'esmenta Orxeta més que indirectament, i això que el terme es segregava del d'aquesta localitat mudèjar. Possiblement ho va dissimular Sarrià, sabedor de la dubtosa legalitat de la fundació de Vilajoiosa en terres que s'havien de tornar a l'orde de Sant Jaume. Les fites posades són les de la segregació, i possiblement es posarien el mateix any 1300. No es conserva cap molló d'aquest temps, si bé el de la Cantarella és molt antic (per estudiar). Quant als alarifs (de l'àrab *al-arif* "mestre d'obres, arquitecte"), és el nom utilitzat

per denominar els obrers especialistes a posar mollons (Dueñas 1997); el text de Linares diu “alibs” i el de 1332 “alabres”, però els documents dels segle XVIII interpreten clarament “alarifes” (Galiana 2010a), que té ple sentit en el context de la carta. En l'Arxiu del Regne de València hi ha el següent text procedent de la carta de poblament, dins del plet entre Vilajoiosa i Alacant (Escrivanies de Cambra 1760, exp. 168, f. 185):

[...] Real Privilegio que se expide a su favor en ocho de Mayo del año mil trescientos en que se le señaló término [...] con lindes y confinacion con el termino de la Aldea de Aguas, esto es desde la Alcantarella al Mar, y desde la Alcantarella en derechura a la Mola, y Departamento del Soso, según que a la misma forma estavan puestos por Arnaldo de Mataró, y por los Alarifes de los Moros [...]

Arnau de Mataró és un personatge contemporani de Sarrià (potser el pare de Bernat de Mataró abans esmentat). “Hernan” en el document (rectificat en el manuscrit de Linares) però altres versions diuen Arnau, que és un personatge conegut. Mataró (escrit a voltes “Materó” o “Mataló”) era alcaid del castell de Guadalest (va retre homenatge a Jaume II el 1291), amb actuacions documentades a altres llocs pròxims (Confrides, Pop, Ifac), i present al setge de Llorca el 1300, a on era home de confiança de Bernat de Sarrià.

Les fites coincideixen aproximadament amb les actuals. *De la Cantarella al mar* no diu per a on, cosa que va provocar un plet en què Vilajoiosa va haver de cedir un tros de terme a Alacant (Galiana 2010b); crec que la fita arribava a la mar per les Reixes.

Es diu *de la Cantarella per la serra de la Mola*, serra que va del Cantal al Sorell. La lectura del document de 1332 indica que la paraula és “serra”, i no “senda” o altres variacions que he trobat, cosa que té ple sentit geogràfic i encara hui és fita Vilajoiosa-Orxeta.

Eixos mollons segueixen fins al que segons els documents (“departiment del Coco” el 1300, “divisionem del Cocom” el 1332) no pot ser una altra cosa que *l'estret de l'Alcocó*, depressió entre els tossals Voladoret i Damunt de l'Horta (Galiana 2007), que venen a ser una continuació de la serra de la Mola a l'altra banda del riu. Alcocó és hui una partida, que com ha passat amb Alcantarella, han afegit l'article àrab a un nom d'arrel cristiana (Galiana 2009).

Més el *vessant de la serra d'Orxeta que dona a la mar*, que afegeix la partida de la Robella a Vilajoiosa (incloent-hi l'ombria del Voladoret), tal com és ara.

El document de Linares esmenta una alqueria “de encomés”, un topònim misteriós que Madoz (1849) va interpretar com Benienzo (partida en la fita Finestrat-Vilajoiosa), però que en el document de 1332 figura clarament com a “de Torres” (del qual “de comes” seria una mala lectura; val a dir que “c” i “t” s'escrivien igual, i que no hi ha molta diferència entre les grafies de “m” i “rr”). El fragment en Madoz (1849), informat per Linares, és el següent:

En 8 de mayo del año 1300 se dio á esta pobl[ación] por Bernard de Sarriá, procurador del rey, carta de pobl[ación], en la cual entre otros capítulos la concede jueces para determinar y fallar causas y pleitos en lo civil y criminal; que toda el agua del barranco del Arco y sus avenidas siga repartida como antiguamente en tiempo de moros; y que sea término de Villajoyosa el barranco de la Alcantarilla, linde el térm[ino] de Aguas hácia el mar; de la Alcantarilla por el camino de bajo la Mola al Alcocó, lindes fijados por los Alips de los moros, por la montaña que está sobre Orcheta el agua besante al mar, á lindar con el térm[ino] de Finestrat por la alq[uería] de moros (hoy Benienso) hácia el térm[ino] del Alfaz de Polop (hoy con Benidorm) y por las torres hasta entrar en el mar (es el mismo térm[ino] actual) [...]

L'esment d'un "Alfàs de Polop" també s'ha prestat a confusions. Si fóra l'Alfàs del Pi, es tractaria d'un greu anacronisme. Però la partida de l'Alfàs (en àrab *al-fahs* "camp de secà") abraçava tots els secans de l'extens terme de Polop, inclosos els termes actuals de l'Alfàs del Pi i Benidorm i un tros de l'actual terme de Finestrat (urbanització "Balcón de Finestrat" i voltants), partida que encara hui s'anomena "l'Alfàs" (Galiana 2010a).

Entre l'Alfàs i Torres ha de ser seguint el Rastell de la Foia Ampla (Galiana 2007), que hui és fita Vilajoiosa-Finestrat. I arribem a la partida de la Cala, un altre topònim àrab que vol dir "fondejador, ribera". Ací la descripció torna a ser molt vaga, i ha generat un altre problema de fites, primer amb Benidorm i després amb Finestrat, que encara no s'ha resolt.

[10] Encara volem, aprovem i atorguem que cap veí, poblador ni habitador del dit lloc de Vilajoiosa ni del seu terme, ja siga cavaller, clergue, home noble, infançó, ni cap altre home de qualsevol condició, no es puga excusar de cap manera de participar amb els altres veïns a fer i a reparar murs, valls, esglésies, guaites, talaies [vigilància diürna en llocs elevats] i escoltes [vigilància nocturna de camins], i qualsevol altra **cosa veïnal** i comuna.

[11] Prometem i atorguem a vosaltres, a tots i a cadascun dels veïns, pobladors i habitants del dit lloc, presents i futurs i als vostres descendents per sempre, que mantindrem el dit lloc de Vilajoiosa i tot el seu terme tal com damunt és dit, que vos tindrem sense cap impediment ni contrast de l'**ordre de viles** ni de cap altra persona ni en cap manera, a la qual cosa especialment comprometem tots **els nostres béns** presents i futurs.

[12] I per major seguretat, totes les coses damunt dites **jurem** per Déu i els seus quatre sants evangelis, amb les nostres mans corporalment tocats, les dites coses i cadascuna d'elles atendre i complir i de cap manera contravenir per cap motiu o raó. Respecte a açò renunciem a tot dret, fur, costum i acció que contra les dites coses a nós o als nostres descendents ens pogueren venir, sense excepció.

Es fixen les obligacions comunals, entre les quals hi ha fer i reparar murs; la muralla de Vilajoiosa començaria llavors a construir-se.

Sarrià es juga el seu patrimoni personal en què Vilajoiosa serà vila reial (especificant els possibles problemes que puga dur un "orde de viles" que no sé què significa). Actua com un agent de la corona (també ho farà en el seu testament). I jura la carta.

[13] Encara per a major seguretat, us en manem donar aquesta carta nostra segellada amb nostre segell pendent de cera vermella, a **Múrcia a huit de maig de 1300**.

Signatura d'en Bernat de Sarrià, conseller del senyor rei i procurador del regne de Múrcia, el qual les damunt dites coses atorga, signa i jura. **Testimonis** en són els nobles en Bernat de Vilamur, Acard de Mur i l'honorat n'Alfons Peris de Xàtiva i Guillem d'Entença.

Signatura de mi, Domingo Bassa, **notari** de la procuració del regne de Múrcia pel senyor rei, el qual a les coses damunt dites vaig ser present, i per manament del dit noble senyor en Bernat de Sarrià aquesta carta vaig escriure el dia i any damunt dit, i la done.

Els personatges esmentats estan clarament relacionats amb la conquesta de Múrcia, com coment breument a continuació.

Bernat de Vilamur (noble, testimoni). “Vilademur” a la carta. Hi ha un cavaller d'aquest nom que rep el 1296 una heretat a Oriola en canvi de serveis militars en la conquesta de Múrcia.

Acard de Mur (noble, testimoni). “Hacast” a la carta. Cavaller de confiança de Pere el Gran, Jaume II li va concedir el 1301 el cobrament d'un impost del regne de Múrcia. Amo de Coix i Albaterra el 1318. Procurador del regne de València dellà Xixona 1316-1321 (data de mort).

Alfons Peris (ciutadà de Xàtiva, testimoni). En la presa de Llorca hi ha un “Alfonso Pereç de Monterroso” de la confiança de Sarrià, batle de Llorca el 1303. La muntanya a on hi ha el castell de Xàtiva es diu Mont Roig, per tant crec que han de ser la mateixa persona (a més, hi ha diversos Monroig de Xàtiva en els segles XIV i XV). Al *Itinerario de Jaime II* ve un cavaller ‘Alfonso Pérez’ a qui el rei fa donacions a Múrcia el 1296 i que l'agost del 1300 era alcaid del castell de Múrcia.

Guillem d'Entença (testimoni). Dit “de Tensa” a la carta. Hi ha diversos Guillems coneguts en la família, una de les més notables de la Catalunya d'aquell temps. Un Berenguer d'Entença va ser cap dels almogàvers, enviat a Grècia per Jaume II (megaduc el 1305-06), i tenia un germà Guillem. Potser el mateix Guillem que va morir cap a 1333, procurador de València i citat en documents de 1308 a 1320 per Sainz de la Maza (1994). També podria ser un Gombau d'Entença present en la presa de Llorca el 1300 (no és estrany que es confonguen els noms de pila en els documents). Em resulta una mica estrany que se'l mencione a banda, com si no fóra noble.

Domingo Bassa (notari de la procuració de Múrcia). Segons Ferrer (1990), escrivà vitalici de la procuració dellà Xixona, segons documents de 1306 (destitució), 1316 (restitució) i 1329 (mort). He trobat un Bassa en el repartiment de Llorca de 1270-72: “A Remon de Basa, VIII atahullas” (Torres Fontes 1987). Abans de la pau de Torrellas he trobat que apareix també en una acta notarial del 11-4-1304 datada a Múrcia, que es conserva a l'Arxiu Municipal d'Elx (del Estal 1985). Del Estal (2009) reconeix que els castellans van destruir quasi tots els documents de l'etapa catalana, i per això se'n troben tan pocs als arxius murcians.

6. Esdeveniments posteriors

6.1. Uns inicis violents

Jaume II va contractar (possible gestió de Sarrià) un noble marroquí, Alabbàs ben Rahu, amb una tropa mercenària per atacar Castella i Granada, cosa que va fer entre 1303 i 1304. La primera muralla de Vilajoiosa no estaria acabada en maig del 1304, perquè uns moros granadins, en revenja, es van emportar uns 200 dels seus habitants (possiblement tota la població). Aquests granadins seguien atacant Cocentaina i Alcoi (agost-setembre). Els presoners vilers van ser vistos a Almeria. Aquesta incursió va alarmar molt tot el regne de València.

Des del principi, Vilajoiosa és un port actiu. El gener de 1306 arriben uns almogàvers amb presoners granadins de Vera, desviats per un temporal. L'alcaid de Vilajoiosa en nom de Sarrià, Guillem de Llançà, va emparar els almogàvers, però Jaume II va manar que es tornaren els captius, perquè era temps de pau.

La Vila era un poble mariner. Llavors i durant tota l'edat mitjana i moderna, això volia dir que la gent era pescadora, comerciant i corsària, tot a la vegada.

Jaume II va passar per Orxeta el 3-12-1300 (quan possiblement s'interessaria per la pobla nova de Vilajoiosa) i per Vilajoiosa mateix el 12-2-1307 (del Estal 2009); va ser l'únic rei que ho va fer fins al 1911.

No sols els "moros de mar" (granadins, berbers i turcs) i els "moros de terra" (mudèjars locals) mantenien la població vilera en peu de guerra. Els castellans també eren una amenaça constant, i van prendre breument Vilajoiosa el 1364, durant la Guerra dels dos Peres.

6.2. Dos-cents anys de litigis

Quant als plets per la possessió d'Orxeta i Vilajoiosa, he seguit principalment Sainz de la Maza (1980, 1988). Pere Ferrandis d'Híxer va morir el 1300 i Sarrià va reclamar al seu fill (també dit Pere) el feu d'Orxeta, sense èxit. Jaume II inicia el 1304 un juí entre les tres parts: Sarrià, Híxer i Sant Jaume. El 1312 eixia la primera sentència, favorable a l'orde de Sant Jaume. Sarrià havia de tornar els ingressos que havia obtingut d'aquestes poblacions. Va perdre per no poder aportar el document de compra de 1293 (doc. 10) que li donaria la raó; potser l'havia perdut, i els d'Uclés no van proporcionar la còpia que els va demanar; sabem que no va pagar mai els 12,000 maravedís que els devia. Sarrià continuaria duent avant accions legals i militars (doc. 14 i 15). Enrabiad, va prendre per les armes Vilajoiosa el 1326 i el 1328, enfrontant-se al comanador de l'orde i al rei, que el fa retirar-se les dos voltes. Així i tot, sembla que Sarrià va mantenir tropes per la zona fins a la seua mort. El seu interès era retenir Vilajoiosa, pel seu port, no Orxeta.

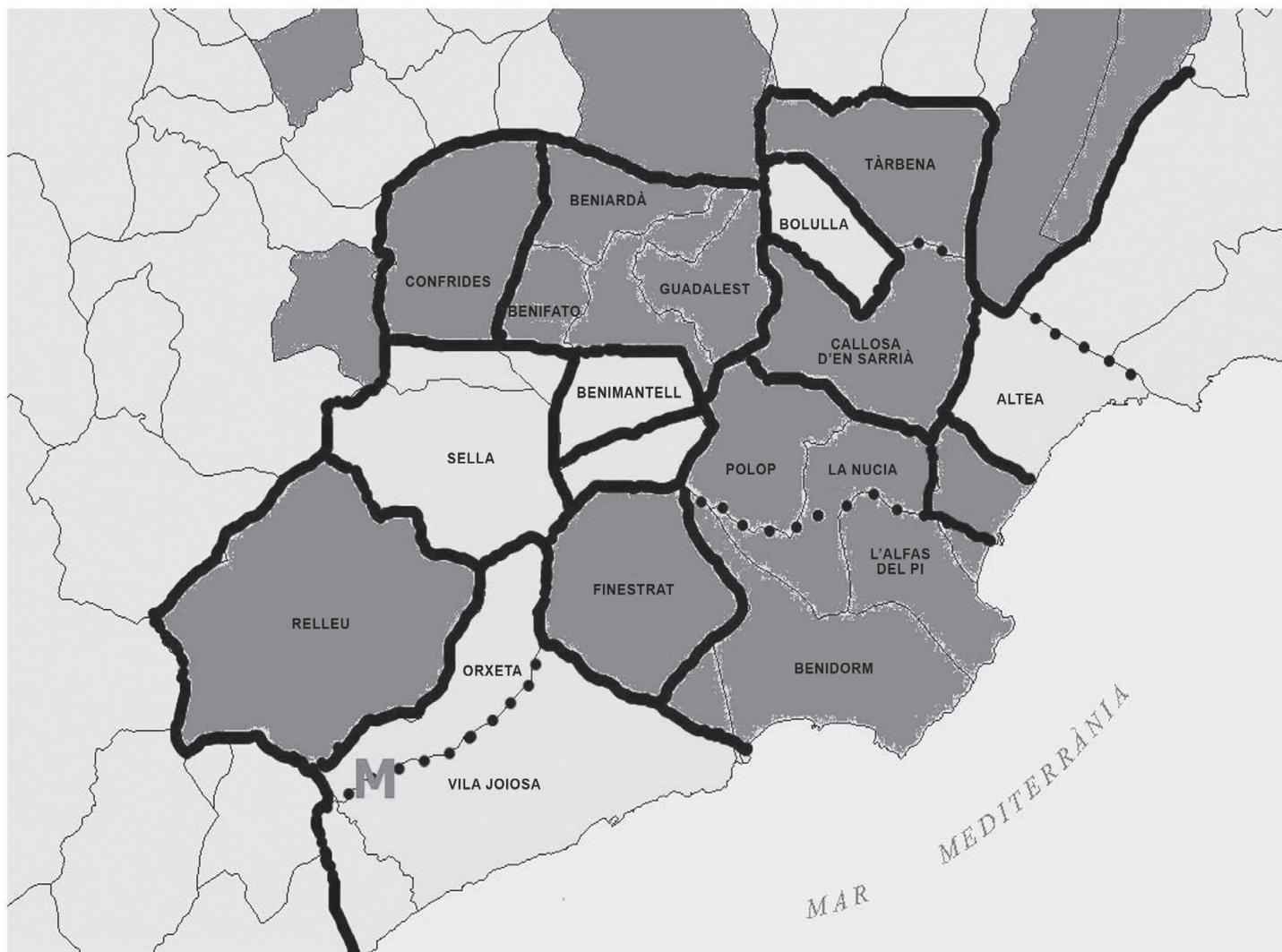

Figura 4. Testament de Bernat de Sarrià. Propietats en la Marina Baixa. No va poder adquirir Vilajoiosa-Orxeta (de l'orde de Sant Jaume), Garx-Bolulla (del bisbat de València), Sella (de Bernat d'Oms), Alarc-Sanxet (d'Antoni de Llacera), ni Altea-Calp (de Roger de Lória), però sí Albalat. La "M" indica el castell de la Mola.

Sarrià va començar un segon juí el 1319, la sentència del qual no va arribar fins 1341, i va obligar els seus marmessors a pagar una multa. Vilajoiosa va continuar associada a l'orde de Sant Jaume, però els reis i la població local van tenir interès que passara a jurisdicció reial. Orxeta era plenament una comanda de l'orde, però Vilajoiosa tenia un estatus peculiar, sota la tutela provisional del comanador de Montalbà (cap de l'orde en la corona d'Aragó). El 1393 el rei va empenyorar les rendes de Vilajoiosa a un particular, cosa que segurament va significar la seua separació definitiva del feu d'Orxeta. El retorn a reialenc va ser aprovat el 1443, però l'orde de Sant Jaume va seguir elevat recursos i van caldre confirmacions reials que Vilajoiosa era de la corona de nou el 1468 i el 1506 (Vila i Galiana 1997).

6.3. El trasllat de 1560

Al principi i al final de la carta tal com ens ha arribat, hi ha trossos en llatí afegits el 1560 per qui va copiar el pergami medieval (Galiana 2010e). Em pregunte per què farien un trasllat aquell any, i se m'acut que podria ser per un plet de fites amb Alacant. Malauradament l'Arxiu Municipal d'Alacant va patir un incendi el 1691 a on es va perdre la documentació dels plets per fites promoguts per Alacant contra les poblacions veïnes a mitjan segle XVII (Dueñas 1997). Segons Dueñas (1997) Enrique Palafox va ser qui va dur endavant els plets per part de la ciutat d'Alacant, entre 1568 a 1571. Aquest personatge està situat a Alacant en altres documents.

Donada l'escassetat de dades d'aquell procés d'amollonament del segle XVII, vaig pensar que podria haver començat un poc abans, i ja el 1560 fera reaccionar al justícia de Vilajoiosa, aportant un pergami al procés amb una còpia de la carta de poblament. Aquests fets es repetirien al segle XVIII en un altre procés promogut per Alacant (Dueñas 1997, Galiana 2010b). Efectivament, en els documents sobre el plet per fites entre Alacant i Vilajoiosa conservats a l'Archivo Histórico Nacional (Galiana 2010b) i encara no estudiats en detall, vaig trobar que es data l'amollonament de Palafox el 1558.

Els personatges esmentats en els fragments llatins són de Vilajoiosa i tenen cognoms típics. Els tres últims hi figuren com a notaris o escrivans.

Damià Martí, el justícia (equivalent a proximadament a l'actual alcalde).

Melcior Llinares, potser un dels jurats (n'eren dos). Hi ha un Melchor Linares, jurat de Vilajoiosa en 1538 (Márquez 2009: pàg. 29). Orts (1972) cita una declaració de Melchor Llinares, natural i veí de Vilajoiosa i notari allí, feta a València el 1607 quan tenia 60 anys (nat c. 1547), que podria ser fill de l'anterior.

Joan Ivanyes, potser el batle (representant reial al poble), ja que el 1551 hi havia un batle de Vilajoiosa dit Joan Ivanyes, que va escriure una carta al príncep Felip (futur Felip II) demanant compensacions econòmiques als vilers per la seua lluita contra els corsaris turcs (Orts 1972). Hi va haver altres càrrecs municipals dits Ivanyes a principis del segle XVI (Orts 1972; Márquez 2009, pàg. 26, 66).

Pere Joan Lloret, el traductor. Payá (1989) l'ha trobat com a autor de dos documents de 1561 i 1568 a l'Arxiu Municipal de Vilajoiosa.

7. Apèndix documental

Ací presente alguns documents medievals fonamentals per comprendre els orígens de Vilajoiosa i el paper que hi va tenir en Sarrià. Aporte una transcripció revisada dels documents originals, que en moltes ocasions s'han conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), a Barcelona, però es poden consultar per internet al portal <<http://pares.mcu.es>>. També n'he fet la traducció, que he trobat necessària en quasi tots ells.

Doc. 1.- Donació d'Orxeta i Torres per Abú Saïd a l'orde de Sant Jaume (Múrcia, 28-9-1244). AHN, Órdenes Militares, Uclés, leg. 4322 (Escolano 1610, vol I, apèndix XII).

Conoscida cosa sea á todos quantos esta carta vieren como yo don Zeyt Abuzeyt, nieto de Almiramamoni, de mio grado é de mi misma voluntad, é por remedio de mis pecados, é por salut de mi alma, é por muchos buenos servicios que de vos recibí é recibiré caradelante, do et otorgo á vos don Pedro Perez, por la gracia de Dios Maestro de la Orden de la Cavallería de Santiago, é á toda la vuestra Orden, de firma por siempre mas, los mios castiellos, los quales ey en Aragon, Tiy, é Orcheta, é Torres. Dolos é otórgolos á vos é á los que despues de vos vinieren, que los hayades, é los poseades por siempre, é los vendades, é los empeynedes, é los camiedes, é que fagades dellos todas vuestras voluntades, assi como de las cosas mas libres que vos avedes; é do vos é otorgo vos estos sobredichos castiellos con todas sus pertenencias, é con todos sus terminos, novos é antiguos con fervas, con montes, con rios, con fontes, con tierras labradas é por labrar, con prados, con pastos, con defesas, con rendas, con entradas, con salidas é con todas las otras cosas con que yo estos castiellos ey, salva la renda del rey de Aragon que ha aver (pos de los mios dias) la quarta parte de los exidos; é facer por él guerra é paz, assí como es devisado en los privilegios mios é suyos. E vos sobredicho Maestre havedes a quitar estos castiellos de pendyos de catorce mil sueldos de Jaqueros. É si por ventura algunos mios, ó de los estranyos que viniere ó quisiere passar contra este mio fecho, non le sea otorgado, é solamente lo tentare sea maldito de Dios é de su Madre la Gloriosa Sancta María, é con Juda lo traedor sea condepnado en lo fundo de los infiernos, é demas peche al rey X mil maravedis de oro, é á vos é á la orden peche quanto demandare, é sea tal é en tal lugar. E porque siempre este nuestro donadío sea mas firme é mas estable para todos tiempos, fecimosvos esta carta de nuestro seello pendiente seellada. Fecha en Murcia dos dias por andar de Septiembre Era de MCCLXXXII.

Traducció:

Siga conegut de tots els qui vegem aquesta carta que jo el sayyid (1) Abú Saïd, nét de l'"emir al-muminín" (2), de grat i per pròpia voluntat, i per a remei dels meus pecats i salut de la meua ànima, i pels molt bons serveis que he rebut i rebré de vós, done i atorgue a vós don Pelayo Pérez (3), per la gràcia de Déu mestre de l'orde de cavalleria de Sant Jaume, i a tot el vostre orde, fermament i a perpetuïtat, els meus castells que tinc al regne de València: Tibi (4), Orxeta i Torres. Vos els done i atorgue a vós i als que després de vós vindran, de manera que els tingueu i posseïu per sempre, i els vengeu, empenyoreu, barateu o féu amb ells la vostra voluntat, així com féu de tot allò que teniu lliurement; i vos els done i atorgue amb totes les seues propietats i els seus termes, nous i antics, amb boscos, muntanyes, rius, fonts, terres llaurades i per llaurar, prats, pastures, deveses, rendes, entrades, eixides i totes les altres coses que jo tinc en aquests castells, excepte la renda del rei d'Aragó, que ha de rebre després de la meua mort la quarta part de les eixides, i fer per ell guerra i pau, tal com es va establir en un pacte entre ell i jo. I vós, l'esmentat mestre, haureu de pagar per desempenyorar aquests castells 14,000 sous jaquesos (5). I si per ventura algú vol anar contra aquesta donació, no ho consentiu, i només per intentar-ho siga maleït per Déu i sa Mare la Gloriosa Santa Maria, i siga condemnat com Judes el traïdor al fons de l'infern, i a més que pague al rei 10,000 maravedís d'or, i que pague a vós i a l'orde quant aquesta demane, tant i en tal lloc. I

perquè sempre aquesta donació nostra siga ferma per al futur, vos fem aquesta carta segellada amb el nostre segell pendent. Donada a Múrcia el 28 de setembre de l'era de 1282 (6).

- (1) títol honorífic islàmic, equivalent a “senyor”
- (2) títol honorífic islàmic dels reis almohades, equivalent a “príncep dels creients”; es refereix a Muhammad al-Nasir, califa almohade del Marroc i Al-Àndalus, vençut a Úbeda el 1212
- (3) cavaller portugués Paio Peres, en castellà Pelayo Pérez, mà dreia d'Alfons X
- (4) “Tii” podria no ser Tibi, sinó alguna alqueria per Finestrat
- (5) moneda d'or llavors en ús, segons l'estil de la ceca de Jaca
- (6) data hispànica: en la datació oficial actual equival a l'any 1244

Doc. 2.- Venda d'Orxeta i Torres per Abú Saïd a l'orde de Sant Jaume (Múrcia, 30-9-1244). AHN, Órdenes Militares, Uclés, leg. 4322 (Escolano 1610, vol I, apèndix XII). Dos dies abans els donava (doc. 1); ara els venia per 15,000 maravedís i una casa.

In Dei nomine. Amen. Conoscida cosa sea á todos quantos esta carta vieren como yo don Zeyt Abuzeyt nieto de Almiramomoni, fago carta de vendicion é de firmadum[br]e por siempre mas á vos don Pelay Perez, Maestro de la Orden de la Cavallería de Santiago, é á toda vuestra Orden de suno de los mios castiellos que ey en Aragon, Tiy, Orcheta é Torres, viendovolos é otorgolos libres é quitos assí como los ey yo, por quince mil maravedís en oro, é per una vuestra bona Casa de Anchola que é á tener en mios días, é destos maravedís so pagado, é de la Casa de Anchola entregado. Et vos sobredicho Maestro havedes á quitar estos castiellos de catorce mil sueldos de Chaqueses, porque yacen empenyos, etc. E por ser mas firme é mas estable fago poner el mi seello pendent en esta carta, la qual lo fecha en Múrcia en prestumero de Septiembre, Era MCCLXXXII. Los que foron presentes dieron é oyeron: Infant D. Alfonso, D. Diago Lopez, D. Lopo el Chico, D. P. Lopiz de Farana, Roy Lopez de Mendoza, D. Alfonso Tellez, D. Johan Alfonso, D. Alvar Gil, D. Johan Garcia, P. Nunno de Gozman, P. Gozman, Don Nuño. Concordant prout sunt in publico trasumpto.

Traducció:

En el nom de Déu, amén. Siga conegut de tots els qui vegem aquesta carta que jo el sayyid Abú Saïd, nét d'Almiramamoni, faig carta de venda fermament i a perpetuïtat a vós, don Pelayo Pérez, mestre de l'orde de cavalleria de Sant Jaume, i a tot el vostre orde, dels meus castells que tinc al regne de València: Tibi, Orxeta i Torres. Vos els venc i atorgue lliures i quitis així com els tinc jo, per 15,000 maravedís d'or i per una bona casa a Anchuelo (1) que gaudiré mentres visca, i ja he cobrat aquests maravedís i he rebut aquesta casa. I vós, l'esmentat Mestre, haureu de pagar per desempenyorar aquests castells 14,000 sous jaquesos, etc. I perquè aquesta donació siga més ferma, faig posar en aquesta carta el meu segell pendent. Donada a Múrcia l'últim dia de setembre, era de 1282 (2). Foren presents els testimonis: infant D. Alfonso, D. Diego López, D. Lope el Chico, D. P. López de Farana, Ruy López de Mendoza, D. Alfonso Téllez, D. Juan Alfonso, D. Alvaro Gil, D. Juan Garcia, P. Nuño de Guzmán, P. Guzmán, Don Nuño. Acordat segons és en còpia pública.

- (1) Anchuelo és un poble al costat d'Alcalá de Henares, entre Madrid i Uclés
- (2) 1244 (vegeu doc. 1)

Doc. 3.- Jaume I confirma la donació d'Orxeta i Torres a l'orde de Sant Jaume, en morir Abú Saïd. ACA, reg. 614, f. 39r (Terol, 20-7-1257). També en <<http://www.jaumeprimer.uji.es>>.

Noverint universi quod nos, Jacobus, Dei gratia rex Aragonum, Maioricarum et Valencie, comes Barchinone et Urgelli et dominus Montispesulani; per nos et nostros laudamus, concedimus et confirmamus vobis, venerabili Pelagio Petri, magistro ordinis Sancte Jacobi et dicti ordini imperpetuum, donacionem quam Ceyt Abu Zeyt fecit vobis de castro de Urcheta et de castro de Torres, que sunt in regno Valencie, prout in instrumento donacionis quam inde vobis fecit ipse Ceyt Abuzeyt melius et plenius continetur.

Dantes et concedentes per nos et omnes nostros vobis dicto magistro et successoribus vestris et dicto ordini imperpetuum, illam quartam partem quam nos de predictis castris et eorum pertinentiis, post obitum dicti Ceyt Abuzeyt habere debebamus; et omnia iura, voces et acciones, reales et personales, que in ipsis castris et terminis et pertinentiis ipsorum habemus, vel habere debemus, quolibet modo vel qualibet racione.

Volentes et concedentes quod dicta castra cum omnibus terminis et pertinentiis suis, et cum omnibus hominibus et feminis ibi habitantibus et habitaturis, habeatis de cetero vos et successores vestri et ordo memoratus imperpetuum, pleno iure, integre et sine omni retencione, per hereditatem propriam, francham et liberam, et sicut ad utilitatem et salvamentum vestrum et successorum vestrorum et dicti ordinis melius et firmitus posset dici vel intelligi ullo modo, ad omnes vestras voluntates et successorum vestrorum et dicti ordinis, cui et quibus volueritis libere perpetuo faciendas.

Datum apud Turolium terciodecimo kalendas augusti, anno Domini millesimo ducentesimo quinquagesimo septimo.

Signum Jacobi, Dei gratia regis Aragonum, Maioricarum et Valencie, comitis Barchinone et Urgelli et domini Montispesulani.

Testes sunt: Alvarus Petri de Açagra, Petrus de Montecatheno, Jordanus de Peralata, S. de Antilione, Jacobertus de Castronovo.

Signum Petri Andree, qui mandato domini Regis pro domino frater A., episcopo Valencie cancellario suo, hec scripsit loco die et anno prefixis.

Traducció:

Sàpien tots que nós, Jaume, per la gràcia de Déu rei d'Aragó, Mallorca i València, comte de Barcelona i Urgell i senyor de Montpeller, per nós i els nostres, declarem, concedim i confirmem a vós, venerable Paio Peres, mestre de l'orde de Sant Jaume i al vostre orde a perpetuïtat, la donació que el sayyid Abú Saï++d vos va fer del castell d'Orxeta i el castell de Torres, que són al regne de València, segons que millor i plenament conté el document de donació que llavors vos va fer el mateix Abu Said.

Vos donem també, de part nostra i dels nostres a l'esmentat mestre de l'esmentat orde i els vostres successors, a perpetuïtat, la quarta part d'aquests castells i les seues propietats, com va dir Abu Said que ens corresponia després de la seua mort; i tots els drets, veus i accions, reials i personals, que tenim o devem tenir em aquests castells i termes i propietats, per qualsevol manera o qualsevol motiu.

Volem i concedim que aquests castells amb tots els seus termes i propietats, i amb tots els homes i dones que allí habiten o habitaren, que tingueu a partir d'ara vós i els vostres successors i l'orde expressada a perpetuïtat, de ple dret, íntegrament i sense cap retenció, per heretat pròpia, franca i lliure, i de la millor manera i més fermament pogueu dir i pensar a utilitat i salvament vostre, fent perpètuament a qui vulgueu, lliurement, les vostres voluntats i les de l'orde.

Donat a Terol, 20 de juliol de 1257.

Signat per Jaume, per la gràcia de Déu Rei d'Aragó, Mallorca i València, comte de Barcelona i Urgell i senyor de Montpeller.

En són testimonis: Alvaro Pérez de Azagra, Pere de Montcada, Jordà de Peralada, Sanç d'Antilló, Jaspert de Castellnou.

Signat per Pere Andreu, qui ho há escrit en lloc dia i any predits per mandat del senyor Rei per al senyor frare Andreu d'Albalat, bisbe de València, canceller seu.

Doc. 4.- Jaume I dóna a Tevicino (moro veí de València) Orxeta, Finestrat i Torres. ACA, reg. 10, f. 77rv (Cocentina, 16-6-1258). Publicat: Burns (1991), doc. 144. En PARES.

Per nos et nostros damus et concedimus et assignamus per hereditatem propriam francham et liberam tibi Tevicino et filio tuo Çahat et vobis inperpetuum castra et villas de Orchita et Fonestrat et Turribus cum suis fortaliciis et alquareis cum casis, casalibus, ortis, ortalibus, vineis, furnis, molendinis, aquis, herbis, pratis, pascuis, venationibus, piscationibus, lignis, silvis, garriciis, nemoribus, planis, montibus, terris cultis et incultis, heremis et populatis cum introitibus, exitibus, terminis et pertinentiis suis omnibus de celo in abissum, ad habendum, tenendum, possidendum, expletandum, dandum, vendendum, alienandum, et ad omnes vestras vestrocumque voluntates cui et quibus volueritis libere perpetuo faciendas.

Ita tamen quod vos nec vestri predicta castra seu villas nec earum aliquid, in toto vel in parte, non possitis dare, alienare vel dimittere nisi filiis vestris ac vestre posteritati tantum, nec possitis ea vendere alicui persone nisi tantum nobis et nostris dum tamen ea nos velimus pro communi precio retinere.

Concedimus eciam tibi Tevicino iamdicto quod sis franchus et liber diebus omnibus vite tue ab omni peita et questia, pedido, cena, exercitu et cavalcata ac eorum redempcionibus et ab omni alio servicio et exaccione regali; ita quod de premisis aliquibus non tenaris dare aut solvere aliquid, set sis inde cum omnibus bonis tuis mobilibus et immobilibus, habitis et habendis, franchus, liber et quitius quam diu tibi fuerit vita comes.

Datum Cocentanie XVI kalendas julii anno M^o CC^o L^o octavo.

Traducció, basada en Burns (1991):

Per nós i el nostres donem, concedim i assignem com a heretat franca i lliure a tu Tevicino i al teu fill Saad i als vostres a perpetuïtat els castells i viles d'Orxeta, Finestrat i Torres amb les seues fortificacions i alqueries, amb cases, horts, vinyes, forns, molins, aigües, herbes, prats, pastures, caça, pesca, llenya, fusta, matolls, boscos, plans, muntanyes, terres cultes i incultes, ermes i poblades, amb totes les seues entrades, eixides, termes i propietats, del cel a l'abisme, per què les tingueu, exploteu, veneu, alieneu o feu les vostres voluntats.

De forma que, però, no pugueu donar ni alienar aquests castells ni viles, en tot o en part, sinó només als vostres fills i la vostra posteritat, ni les pugueu vendre a cap persona sense que nós puguem primer retenir-la per el mateix preu.

Concedim també a tu Tevicino per tots els dies de la teua vida ser franc i lliure de peita, qüestia, pedido [?], cena, exèrcit i cavalcada, i de les respectives redempcions, i de tot impost i servei reial; de manera que les coses mencionades abans no has de donar ni pagar a ningú, sinó que ho tingues amb tots els teus béns movents i sedents, haguts i per haver, franc, lliure i quiti, que et done mentres visques.

Donat a Cocentaina, 16 de juny de 1258.

Doc. 5.- Tractat comercial entre Jaume I i Abu-Abd-Allah el-Mostancer, rei de Tunis (València, 17-2-1270). Bibliothèque Nationale de France, ms. latin 9261, chartre núm. 8, segons Louis de Mas Latrie (1866), Royaume d'Aragon, doc. 2; en Viquitexts.

Sapiens tots homens qui aquesta carta veuran, com pau e treves foron traictades entre nos en Jacme, per la gracia de Deu rey d'Arago, de Malorcha e de Valencia, comte de Barcelona e d'Urgel; e senyor de Monpesler, d'una part; el noble e honrat Miramomni Aboabdille, rey de Tuniz, de l'altra; per mar so es assaber e per terra, segons que daval es contengut.

Premement, que tot Sarrahin de la terra del dit Miramomeni, de calque loc sia de la terra, so es assaber, de Çinetha a Benniaccor (1), entro à la senyoria del senyor rey de Tenez, qui venrra à les terres nostres, so es assaber, à Monpesler, Canet, Cochliure, Cadaguers, Roszes, Castello d'Empuries, Torezela de Mongrin, Sant Feliu, Barcelona, Tomaric (2), Tarregona, Tortosa, Paniscola, Borriana, Valencia, Cuylera, Denia, e altre calque loc nostre, de Salsos (3) tro al loc qui es apellat Torres, e parteyts terme ab Alacant, o a Mallorchas, o a Evisa, o en calque loch d'aquelles hilles, o en calque altre loch de nostra terra, sia salvs e segur, en cors e en aver, axi que nul hom no li gos fer dan ne sobres, mentre aquesta treva durara.

E si alcu o alguns volien exir d'alcu loc de nostra terra per fer dan ad alcun de la terra del dit Miramomeni, o ad alguns de sos ports o de ses riberes, Sarrahins o alguns homens aqui vinens o anans, o estans, en cors o en haver, nau gran o pocha, o galea, o leyn o barcha, que nos que vedem e fasam vedar que nos pusca fer per neguna manera.

E si per aventura alguns homens dels locs de la terra nostra damont dita o d'altres locs de nostra terra, fahien dan ad alguns d'aquels damont dits de la terra et de la senyoria del dit Miramomeni, en cors o en aver, que nos siam tenguts de retre e de restituir tot aquel dan als perdens, els jurans qual seria la perdoa aquella, o monstren.

E que tots aquells de la terra del dit Miramomeni vinens a la nostra terra o en alguna illa de les nostres, o en qualque loc de la nostra senyoria, sien sauls e segurs en cors e en aver, segons que dit es, tambe so es assaber de les gens de la terra com d'els richs homens qui aqui seran, o d'altres. [...]

- (1) llocs de difícil identificació en la costa de Berberia
- (2) Tamarit, castell al nord de Tarragona
- (3) Salses

Doc. 6.- Jaume I fa donació a Berenguera Alfonso d'Orxeta, Serra, Mola, Finestrat i Torres, igual com els va tindre Tevicino. ACA, reg. 16, f. 205v-206r (València, 21-8-1270). En PARES. Regesta en López (2006), doc. 2539.

Per nos et nostros cum hoc presenti carta damus et concedimus vobis karissime et dilecte nostre dompne Berenguera Alfonsi et filio seu filiis vestris masculis quos a nobis haberitis in perpetuum per franchum et liberum alodium castra et villas de Orxeta et de Serra et de Mola et de Finestrat et de Torres sita in Regno Valencie ultra rivum Xuquari cum alqueriis et terminis ac affrontacionibus suis omnibus et cum introitibus et exitibus ac melioramentis, et cum hominibus et mulieribus sarracenis aut cuiuslibet alteris legis ibi habitantibus et habitaturis, et cum montibus et vallibus ac nemoribus et terris cultis et incultis et heremis ac populatis tam de regadivo quam de siccano. Et cum pratis pastuis herbis piscacionibus et venacionibus ac vedatis, et molendinis furnis aquis et aqueductibus, cum lezdis seu pedagiiis ad portus de Mola sicut consuetudine dati, et cum aliis redditibus exitibus proventibus tributis et censibus peytis seu questiis et cenis, iusticiis seu caloniis exercitibus et cavalcatis ac redempcionibus eorumdem. Et etiam alfardis çafis almagamis bisanciis et monedatico aliusque iuribus et exaccionibus universis, et dominio seu iurisdiccione de omnibus et singulis que quidam nos ibidem percepere et habere debemus qualibus racione jure titulo aut causa. Et sicut Tevicinus et filius eius ac alii sarraceni domini dictorum locorum ea milius et plenius habuerunt tenuerunt et possederunt. Quod erat ut predicatur et damus vobis et vestris sub tali scilicet conditione [...] et pacto quod ea omnia et singula habeatis teneatis possideatis et expletetis vos dompna Berengaria supradictam patenter integriter et in pace sine contradictionem alicuius persone toto tempore vite vestre. Et si filius seu filii masculi ex nobis et vobis procreati et geniti vobis supravixerit, predicta omnia et singula que vobis damus ad ipsum filium seu filios masculos quot de nobis habeatis post vestrum obitum revertantur; eaque idem filius seu filii vestri et nostri unus post alium successive ad suas habeant in perpetuum omnimodas voluntates. Set si filius masculis non supravixerit, aut idem filius seu filii nostri et vestri masculi sive filiis aut filio legitimis masculi / decederint predictam omnia et singula quod vobis damus ad nos si vixerimus aut alii qui post nos Rex fuerit Aragonum et Valencie revertantur. Et sic cum hac eadem carta investimus vos de predictis omnibus et singulis et vos in corporalem possessionem ipsorum mittimus ad habendum scilicet tenendum possidendum expletandum francham et liberam ut superius continetur. Promittentes vobis in bona fide quod praedictam donationem et omnia et singula supradicta firmam et firma habemus et observemus ut superius continetur, et que contra ipsam in aliquo non veniemus nec aliquo venire permittemus aliquo modo vel racione. Datum Valencie XII kalendas septembris anno domini M^o CC^o septuagesimo.

Traducció:

Per nós i els nostres amb aquesta carta present donem i concedim a vós caríssima i dilecta

senyora nostra Berenguera Alfons, i al fill o fills mascles vostres que tingueu de nós, a perpetuïtat per franc i lliure alou (1), els castells i viles d'Orxeta i de Serra i de Mola i de Finestrat i de Torres, situats al regne de València més enllà del riu Xúquer, amb totes les seues alqueries, termes i límits i amb entrades i eixides i milloraments i amb els homes i dones sarraïns o d'altres lleis que allí habiten o habitaran, i amb muntanyes i valls i boscos i terres cultes i incultes, ermes i poblades, tant de regadiu com de secà. I amb prats, pastures, herbes, llocs de pesca i de caça i vedats, i molins, forns, aigües i aqüeductes, amb les lleudes o peatges del port de la Mola com es donen de costum, i amb totes les altres rendes i eixides i produccions, tributs i censos, peites o qüèsties i cenes, justícies o calònies, exèrcits i cavalcades, i les redempcions de tot això. I també alfardes, çofres, almagrams, besants i monedatge i tots els qualssevol altres drets o exaccions, i el domini o jurisdicció de tot el que allí percebem i devem percebre per qualsevol motiu, dret, títol o causa. I segons com Tevíci i el seu fill o altres sarraïns senyors d'aquests llocs millor i més plenament tenien i posseïen d'allí. Que era com s'ha dit, i donem a vós i als vostres sota tal condició i pacte que d'allí tot ho tingueu posseïu i acompliu vós senyora Berenguera abans esmentada, de forma manifesta i íntegra i en pau, sense contradicció de cap persona, per tot el temps de la vostra vida. I si un fill o fills mascles, nascuts de nós i vós, vos sobreviu, totes i cadascunes de les coses esmentades abans que vos donem a vós, revertiran després de la vostra mort a aquest fill o fills mascles que tingueu de nós. I d'això aquest fill o fills, un a un succesivament, tinguen la seua voluntat omnímoda a perpetuïtat. Però si no vos sobreviu un fill mascle, o si aquest fill o fills mascles nostres i vostres o els fills mascles legítims moriren, totes les coses dites que vos donem revertiran a nós si vivírem o a altre qui després de nós siga Rei d'Aragó i València. I així a partir d'ara amb aquesta carta vos investim i vos transmetem la possessió corporal d'aquestes coses, perquè les tingueu, posseïu i exploteu de forma franca i lliure com es conté més amunt. Vos prometem de bona fe que aquesta donació i tot el que hi ha més amunt tenim i observem com es conté més amunt, i que contra ella no vindrem ni permetrem que vinguen per cap motiu ni raó. Donat a València, 21 d'agost de 1270.

(1) alou franc o lliure: propietat feudal que no ha de pagar cap cens al rei

Doc. 7.- Jaume I permuta Moixent per Orxeta i Torres entre Berenguera i l'orde de Sant Jaume. ACA, reg. 16, f. 258r (València, 9-4-1271). Regesta en López (2006), doc. 2540. En PARES. Només pose el fragment inicial, que fa referència a Orxeta i Torres.

Cum nos Jacobus dei gratia Rex Aragonum etc. dedissemus vobis karissime et dilecte nostre dompne Berengaria Alfonsi (et filiis vestris masculis quod a nobis hereditatis) imperpetuum per franchum et liberum alodium castra et villas de Horxeta et de Serra et de Mola et de Finestrato et de de Torres sita in Regno Valencie ultra Xucarum cum carta nostra ut in ea continetur quam quidem castra et villas ereceramus et aedificaveramus ab Azeth filio Tivicini quondam et a quibusdam aliis sarracenis, nosquimus postea dictum castrum de Horxeta et castrum de Torres quam fuerant fratribus ordinis Uclensis et que quibus idem fratres habebant et tenebant castrum de Muxen (vocatam antiquiter Caramoxen) cum terminis suis et pertinenciis universis, reddiderimus eisdem fratribus et loca ipsorum duorum castrorum, habuimus dictum castrum de Muxen ac recuperavimus ab eisdem idcirco per nos et nostros successores in emendam et compensationem dictum castrum de Horxeta et de Torres quam vobis, ut dominium est, dedimus et restituimus fratribus antedictis, damus cum presentem cartam et concedimus vobis jamdicta dompne Berengarie Alfonsi (et filiis vestris masculis quos a nobis heberitis) imperpetuum per francum et liberum alodium predictum castrum et villam de Moxen [...]

Datum Valencie, Vº idus aprilis anno domini Mº CCº LXXº primo.

Traducció:

Encara que nós Jaume, per la gràcia de Déu Rei d'Aragó etc., havíem donat a la nostra benvolguda i dilecta senyora Berenguera Alfonso (i als vostres fills mascles que ens heretarien)

a perpetuïtat per franc i lliure alou els castells i viles d'Orxeta i de Serra i de Mola i de Finestrat i de Torres, situats en el Regne de València més enllà del Xúquer, segons carta nostra en la qual es conté que aquests castells i viles havíem erigit i edificat a Saad, fill del difunt Tevicí, i a altres sarraïns, vam saber després que aquest castell d'Orxeta i el castell de Torres eren dels frares de l'orde d'Uclés, i com aquests frares tenien el castell de Moixent (anomenat antigament Garموixent) amb els seus termes i totes les seues propietats, restituïrem aquests frares els llocs (els esmentats dos castells) i recuperarem d'ells aquest castell de Moixent per nós i els nostres successors. Entreguem i restituïm als frares esmentats en esmena i compensació els esmentats castells d'Orxeta i Torres () i entreguem amb la present carta i donem a vós l'esmentada senyora Berenguera Alfonso (i als fills mascles que tindreu de nós) a perpetuïtat per franc i lliure alou el castell i vila de Moixent [...]

Donat a València, 9 d'abril de 1271.

Doc. 8.- Deute reconegut per Jaume I al seu batle de Dénia i Calp, Simó Guasc, per al viatge que va fer de Dénia cap a Múrcia. ACA, reg. 19, f. 93v (Orxeta, 11-1-1274). No sé per què el document està datat "a prop" d'Orxeta i no a Orxeta mateix.

Nos Jacobus Dei gracia Rex Aragonum etc. Recognoscimus et confitemus vobis Simoni Guasqui baiulo nostro Denie quod vos extraxisti et dedisti nobis ad opus missionis et expense domus nostre sex dierum per quos modo fuimus in Denia et in Calp duo mille et nongentos et tres solidos et quatuor denarios regalium Valencie. Et ex parte alia extraxistis et tradidistis nobis duo mille solidorum regalium in donationis ad viaticum civitatis Murcie ad quam ibamus. Et ita est sumam quod extraxistis et tradidistis nobis de redditibus predictae baiulie quatuor mille et nongentos et tres solidos et quatuor denarios regalium. Quos denarios permittimus vobis recipere in computum redditum predictorum. Datum apud Orchetam, III idus januarii, anno domini M CC LXX tercio.

Traducció:

Nós Jaume, per la gràcia de Déu rei d'Aragó, etc. Reconeixem i manifestem a vós, Simó Guasc, batle nostre de Dénia, que vós vau traure i ens vau donar per als costos i despeses de la nostra casa durant els sis dies que, d'aquesta manera, vam ser a Dénia i Calp, 2,903 sous i 4 diners reials de València. I d'un altre lloc vau traure i ens vau donar 2,000 sous en donació per a les provisions del viatge de la ciutat de Múrcia, a la qual anàvem. I el total que vau traure i ens vau donar de les rendes de la batlia esmentada és de 4,903 sous i 4 diners reials. Aquests diners vos permetem anotar en el compte de les rendes esmentades. Donat a prop d'Orxeta, l'11 de gener de 1274 (1).

(1) datat segons l'encarnació del Senyor (en dates de l'1 de gener al 24 de març cal sumar un any)

Doc. 9.- Pere el Gran (mentres combatia els moros d'Espadà) ordena al batle de València, Pere de Sant Climent, que ataque els moros d'Orxeta, que han armat barques per atacar els cristians durant la treva. ACA, reg. 39, f. 172v-173r (Artana, 10-3-1277). En Soldevila (1995).

Petrus, Dei gracia Rex Aragonum, fideli scriptori suo Petro de Sancto Clemente, baiulo Valencie, salutem et graciam. Significamus vobis quod aliqua castra que Alcaydus Abaym tenuerit et modo teneat alcaydus Mahomet vel alius non sunt nobiscum in pace vel treuga, immo volumus et placet nobis quod in ipsis faciatis fieri malum quantumcumque poteritis per terram et mare quoniam secundum quod intelleximus sarraceni d'Ortxeta armaverunt barcas et faciunt malum christianis, et vos si volueritis faciatis armari contra dictas barcas et sarracenos. Volumus enim quod instruatis bene illos quos mitatis contra ipsas barcas et sarracenos quod non faciant malum aliis locis sarracenorum

qui sunt de pace et palia, ideo caveant sibi bene. Preterea, volumus quod faciatis illud preconizari publice ideo quae nos proponimus et faciamus fieri unam bonam cavalcata contra ipsos sarracenos et si esset publicatum [...] sibi. Volumus tamen quod detis licenciam omnibus volentibus malum facere sarracenis predictis faciendi eis malum et rebus eorum. Datum Artane, VI idus Marcii anno domini M^o CC^o LXX° sexto.

Traducció:

Pere, per la gràcia de Déu Rei d'Aragó, al seu fidel escrivà, Pere de Sant Climent, batle de València, salut i gràcia. Vos manifestem que alguns castells que ha tingut l'alcaid Abraham i tenia fins fa poc l'alcaid Mahomet, i altres, no són amb nós en pau o treva. Al contrari, volem i ens plau que els féu mal tant com pugueu, per terra i mar, donat que, segons que hem entès, els sarraïns d'Orxeta van armar barques i van fer mal als cristians, i si vós voleu [ens plau que] féu armar contra aquestes barques i sarraïns. Volem, en efecte, que instruïu bé els que envieu contra aquestes barques i sarraïns que no facen mal als altres llocs de sarraïns que són de pau i pàlia (1), que es guarden bé d'això. A més a més, volem que féu pregonar públicament açò: que ens proposem fer una bona cavalcada contra aquests sarraïns i en publicar-se es [...]. Volem no obstant que doneu llicència a tots els qui vulguen fer mal als sarraïns esmentats: que els facen mal a ells i a les seues coses. Donat a Artana, 10 de març de 1277.

(1) "de pàlia" vol dir protegits, súbdits lleials

Doc. 10.- Acord de venda per l'orde de Sant Jaume a Bernat de Sarrià, en violari de dos vides, del feu d'Orxeta i Torres (Mérida, 5-11-1293). Archivo Histórico Nacional, Órdenes Militares, Uclés, carpeta 246, núm. 4, hui a Archivo General de Simancas. No és el document original, sinó un compromís fet a un germà de Bernat, d'entregar el violari si paga els diners que falten del preu acordat. Hi ha dos documents en realitat: el signat pel prior d'Uclés i la confirmació pel mestre de l'orde (dos alts càrrecs de l'orde).

Sepan quantos esta carta vieren como nos, D. fray Yagüe, por la gracia de Dios prior de Uclés, otorgamos e venimos conocido que tenemos encomienda de vos, D. Per Serrián (1), cavallón del rey de Aragón, una carta con seze sellos que es del maestre D. Johan Osórez e de nos treze e de nos priores, la qual carta es para D. Bernalt de Sarrián, vuestro cormano, porque a de aver firme el violario (2) de Orechita e de Torres él e un su heredero, e esta carta sobredicha otorgamos que debemos dar a vos o a vuestro procurador, con vuestra procuracion certa, o al de D. Bernalt de Sarrián en esta misma guisa, dándonos vos o los procuradores o qualquiera de ellos, doce mille maravedís alfonsís de los dineros de la guerra que fincaron por pagar de los venticinco mil maravedís, porque el maestre sobredicho e la nuestra Orden dieron a D. Bernalt de Sarrián e él a un su creadero al violario de Orechita e de Torres, segunt se contiene en la carta del cabildo e de los treze; e por complir esto que sobredicho es, bien e legalmente, obligamos nuestros bienes a vos e al dicho D. Bernalt por a quien que los aiamos. E por que esto sea firme e non vengue en dubde, diemos vos esta nuestra carta con nuestro sello colgado que fue fetcha en Mérida cinco días andados del mes de noviembre, era mille trecientos e treinta e un años [5 de novembre de 1293].

Sepan quantos esta carta vieren como nos, D. Johan de Ozores, por la gracia de Dios maestre de la Orden de la cavallería de Santiago, fazemos nostro procurador e nuestro cierto general presonero, absente como si fuese presente, a D. Bernalt de Sarrián, vasallo e consejero del muy noble senyor don Jaycme, por la gracia de Dios rey de Aragón.

Traducció:

Sàpiguen quants veges aquesta carta que nós, D. Fray Yagüe, per la gràcia de Déu prior

d'Uclés, atorguem i reconeixem que tenim i confiem a vós, D. Pere Sarrià (1), cavaller del rei d'Aragó, una carta amb setze segells que és del mestre D. Juan Osórez i dels tretze (2) i dels priors, la qual carta és per a D. Bernat de Sarrià, germà vostre, en què es confirma el violari d'Orxeta i Torres a ell i un hereu seu (3), i aquesta carta atorguem a vós o al vostre procurador, amb la vostra procuració certa, o al de D. Bernat de Sarrià de la mateixa manera, donant-nos en canvi vós o qualsevol dels procuradors esmentats, 12,000 maravedís alfonsís dels diners de la guerra que quedaren a deure dels 25,000 maravedís, pels quals el mestre esmentat i la nostra Orde donaren a D. Bernat de Sarrià i a un hereu seu el violari d'Orxeta i Torres, segons es conté en la carta del cabildo i dels tretze; i per aconseguir bé i legalment açò que acabem de dir, obliguem els nostres béns a vós i al dit D. Bernat per qui els tenim. I perquè açò siga ferm i no vinga en dubte, vos donem aquesta carta nostra amb el nostre segell penjant. Feta a Mérida, 5 de novembre, era 1331 [nativitat 1293].

Sàpiguen quants vegen aquesta carta que nós, D. Juan Osórez, per la gràcia de Déu mestre de l'Orde de cavalleria de Sant Jaume, fem procurador o personer nostre (4), absent però com si fos present, a D. Bernat de Sarrià, vassall i conseller del molt noble senyor don Jaume, per la gràcia de Déu rei d'Aragó.

(1) Bernat tenia una germana Geralda heretada en Confrides i un germà Vidal que el va acompanyar a Sicília; ací n'apareix un altre anomenat Pere.

(2) l'orde de Sant Jaume estava governada per un consell de tretze cavallers

(3) vendre a violari és mentres visca el comprador; a la seua mort retorna al venedor; ací és un violari de dos vides, que ha de tornar en morir l'hereu del comprador

(4) Bernat serà procurador de l'orde en quant que posseïdor del violari de la comanda d'Orxeta

Doc. 11.- Jaume II li escriu (en castellà) a Joan Osórez, mestre de Santiago, que als castells que té l'orde en Múrcia, són els veïns els qui estan obligats a lluitar contra els castellans, no també els religiosos com li havia demanat abans Bernat de Sarrià. ACA, reg. 254, f. 23rv (Orxeta, 3-12-1300). Publicat per Sainz de la Maza (1997), en pàg. 296.

Don Jayme et cetera, al honrado don Johan Osores, maestre de la Orden de la cavallería de Sant Yago, salut e dilección.

Recibimos vuestra carta que agora nos embiastes en razón de los castiellos e lugares que la vuestra Orden ha en el regno de Murcia, los quales requirió Bernat de Serrián, amado consejllero nuestro, que fiziesces guerra a nuestros enemigos. Ond nos, entendido esto e todo lo al que en la dita carta vuestra nos embiastes dezir, vos respondemos que los reyes del regno de Murcia, antecessores nuestros, quando dieron los logares sobreditos a la vuestra Orden, si retovieron fieldat et paç et guerra, et nos, qui somos rey e sennor del reyno sobredito de Murcia, ayamos e devemos y aver aquella misma fieldat, paç e guerra que los otros reyes y avían. Porque non vos maravellades en la guerra que avemos con Castiella nos queremos ayudar de los ditos logares, no empero que nos, los freyres ni los religiosos qui son de la dita Orden en los ditos logares mandemos ni fagamos yr en uest ni fer guerra, salvo de los ditos logares e de los homnes legos de aquellos, de los quales nos devemos ayudar et queremos contra nuestros enemigos. Datum in Orcheta, sub sigillo nostro secreto, IIIº nonas decembris, anno predicto (M^aCCC).

Similis fuit facta comendatori de Ricot, verbis competenter mutatis.

Traducció:

Don Jaume etc., a l'honrat don Juan Osórez, mestre de l'Orde de cavalleria de Sant Jaume, salut i dilecció.

Hem rebut la vostra carta que fa poc ens enviàreu per motiu dels castells i llocs que la vostra

Orde té al regne de Múrcia, els quals va requerir Bernat de Sarrià, amat conseller nostro, perquè féreu guerra als nostres enemics. A la qual cosa, entès això i tot el que en aquesta carta vostra ens vau dir, nós vos responem que els reis del regne de Múrcia, antecessors nostres, quan van donar els llocs esmentats a la vostra Orde, van retenir fidelitat i pau i guerra (1), i nós, que som rei i senyor del regne esmentat de Múrcia, hi tenim i hi devem tenir aquella mateixa fidelitat, pau i guerra que els altres reis. No vos estranyeu que en la guerra que tenim amb Castella volgum l'ajuda d'aquests llocs. Tanmateix, no manem ni fem anar en host ni fer guerra els frares ni els religiosos del dit orde en aquests llocs, excepte els homes llecs d'aquells llocs, dels quals ens devem ajudar, i volem fer-ho, contra els nostres enemics. Donat a Orxeta, amb el nostre segell secret, 3 de desembre de 1300.

Una carta similar va ser enviada al comanador de Ricote, canviant les paraules corresponents.

(1) obligació dels vassalls d'anar a la guerra si ho demana el rei

Doc. 12.- Aprovació per Jaume II del testament de Bernat de Sarrià (redactat el 1321). En ACA, reg. 222, f. 108r-110r (Barcelona, 15-10-1322). El fragment inicial diu així:

Noverint universi quod nos Jacobus dei gracia Rex Aragonum Valencie Sardinie et Corsice ac Comes Barchinone considerantes vos nobilis et dilectum consiliarium nostrum Benardum de Sarriano beneficiorum receptorum non immemorem recognitis et attentis pluribus et diversis beneficiis gratiosis quod nos vobis liberaliter collatis, fecisse donationem perfectam et irrevocabilem inter vivos inclito Infanti Petro karissimo filio nostro nunc Comiti Rippacurcie et suis imperpetuum de castris et locis infrascriptis quod habeatis et habetis infra Regnum nostrum Valencie et ad vos pertinent quoquomodo scilicet de castro de Palop et de castro de Callosa cum omnibus terminis pertinenciis et iuribus ipsorum castrorum et de castro de Castell et alcharea de Ayal quod est infra eisdem castris terminos constituta et de castro de Aljubea et de castro de la Mola et de castro de Serra de Finestrat et de loco de Finestrat et de castro et populam de Benidorm et de loco de Beniema cum omnibus terminis iuribus et pertinenciis eorum. Item de alcharea de Sancta Illa et alcarea de Xirla et alcarea de Lirieto et alcharea de Metet et alcharea d'Algar et alcharea de Paul et alcharea de Xacos et alcharea de Benigaladi et alchareis de Murta de Benibrafim et de Cuçol et de loco de Albalato cum omnibus terminis iuribus et pertinenciis earumdem. Item de hereditate de Talbanell et de hereditate quam habeatis per francho alodio supra terminos castris de Penaguila. Que quidem castra loca et alchareas superius vocatas per libero et francho alodio habeatis tenetis et possidetis infra dictum Regnum Valencie. Item de castro de Tarbena cum alchareis vineis et aliis hereditatibus quas emistis habeatis et tenetis infra terminos dicti castris, et de castro etiam de Confrides et de castro de Serrella infra terminos dicti castris de Confrides constituto, et de castro de Aguilar quod de novo edificatum est infra terminos castris de Guadalest et de castro etiam de Releu et de castro de Cabeço constituto infra terminos ipsius castris de Releu cum omnibus terminis iuribus et pertinenciis ipsorum castrorum. Que quidem castra et loca predicta tenetis et tenere debetis pro nobis in feudum honoratum. Item de toto iure quod habeatis et habere debetis in castris de Orxeta et de Villa Joyosa et de Torres et de domibus insuper quas habeatis in civitate Valencie in parrochia Sancti Laurentii situatis. [...]

Traducció, amb ajuda de la versió en castellà publicada per Chabàs (1890) a partir d'un trasllat notarial del segle XIX trobat a l'Arxiu Municipal de Vilajoiosa:

Sàpiguen tots que nós Jaume, per la gràcia de Déu Rei d'Aragó, València, Sardenya i Còrsega i Comte de Barcelona, considerem que vós el noble i benvolgut conseller nostre Bernat de Sarrià, no oblidant els beneficis rebuts i prestant atenció als molts i diversos beneficis graciosos que liberalment vos hem atorgat, heu fet donació perfecta i irrevocable "entre vius" a l'índit infant Pere, benvolgut fill nostre, actualment Comte de Ribagorça (1), per ell i els seus a perpetuïtat, dels castells i llocs infrascripts que teníeu i teniu al nostre regne de València, i que vos pertanyien per qualsevol motiu. Que són: el castell de Polop i el castell de Callosa amb tots els termes, propietats i drets d'aquests castells,

el castell de Castell i l'alqueria d'Aialt que es troba dins dels termes d'aquest castell, el castell d'Aljubea [a Polop], el castell de la Mola [entre Vilajoiosa i Orxeta], el castell de Serra de Finestrat i el lloc de Finestrat, el castell i la pobla de Benidorm, i el lloc de Beniema [a Altea], amb tots els seus termes, drets i propietats. També l'alqueria de Santa Illa [a la Nucia], l'alqueria de Xirles, l'alqueria de Liriet [a Benidorm], l'alqueria de Matet [a Polop], l'alqueria d'Algar [a Callosa], l'alqueria de Padull [a Callosa], l'alqueria de Sacos [a Callosa], l'alqueria de Benigallim [a Alcoleja], les alqueries de Murta, Benibrahim i Cuta [a Xaló], i el lloc d'Albalat [a Altea], amb tots els seus termes, drets i propietats. També l'heretat de Travadell [entre Gorga i Millena] i l'heretat que teníeu en franc alou dins del terme de Penàguila. Tots els castells i alqueries esmentats els teniu i posseïeu en lliure i franc alou dins del regne de València. També el castell de Tàrbena amb alqueries, vinyes i altres heretats que heu comprat i teniu dins dels termes d'aquest castell; el castell de Confrides i el castell de Serrella que es troba dins dels termes d'aquest castell de Confrides, el castell d'Aguilar [a Benimantell] que s'ha edificat de nou dins dels termes del castell de Guadalest; també el castell de Relleu i el castell de Cabeçó que es troba dins dels termes d'aquest castell de Relleu, amb tots els termes, drets i propietats d'aquests castells. Tots els castells i llocs esmentats els teniu per nós en feu honorat (2). També tot el dret que tingueu als castells d'Orxeta, Vilajoiosa i Torres (3), i a més a més les cases que teniu en la ciutat de València situades en la parròquia de Sant Llorenç. [...]

(1) fill de Jaume II, que més tard també el nomenaria primer comte de Dénia

(2) feu pel qual no es paga cap cens, només jurament de fidelitat (equival a l'alou franc)

(3) la seua possessió estava "sub iudice"

Doc. 13.- Afegit al testament de Bernat de Sarrià. Original en un pergamí de l'ACA desaparegut (València, 15-4-1325). Publicat per López (2006), doc. 2208.

Et ibidem est cartha, facta 16 calendas maii 1325, in qua, facta mentione de dicta donatione et alia de omnibus bonis facta per dictum Bernardum dicto infanti, idibus octobris 1322, addit dictis donationibus castra et loca qua habebat obligata, scilicet, locum de Barg in termino Gandiae, alcaream de Almoçarof, et locum de Alcau in valle de Exalo, alcareas de Benimuça, Beniaçim et de Ondarella, in valle de Godalest, quae iam recuperatae erant, et alcareas de Beniarda, cum jovata de Piles, de les Maxaraques in dicta valle, et alcareas de Benimantell et Benicecli, in dicta valle, et alcareas de Benaurell et Caurell, in termino de Tarbena.

Traducció:

I allí mateix hi ha la carta feta el 15 d'abril de 1325, en la qual es fa menció d'aquesta donació i de tots els altres béns, feta per l'esmentat Bernat a aquest infant, el 15 d'octubre de 1322, va unir a aquestes donacions els castells i llocs que tenia empenyorats, és a dir: el lloc de Barx en terme de Gandia; l'alqueria d'Almasserof [a Xaló], i el lloc d'Alcau [a Llíber] a la vall de Xaló; les alqueries de Benimussa [a Beniardà], Beniassim [a Beniardà] i Ondarella [a Guadalest], a la vall de Guadalest, que ja havia recuperat; les alqueries de Beniardà (amb la jovada de Piles) i Muixaraques [a Beniardà] en aquella vall; les alqueries de Benimantell i Benissiclí [a Guadalest], en aquella vall; i les alqueries de Beniautell [hui Binortell] i Caudell [per Picassàries?], en terme de Tàrbena.

Doc. 14.- Ordre del rei Alfons el Benigne al governador de València Jaume de Xèrica, perquè obligue Bernat de Sarrià a retirar la seua prohibició de pasturar i tallar llenya als veïns de les poblacions limítrofes a Vilajoiosa. ACA, reg. 450, f. 73rv (Tarragona, 12-2-1332). Es recorden els termes i condicions de la carta de poblament de Sarrià del 1300, que invaliden eixa prohibició. Ordre resultat de la denúncia de Vidal de Vilanova, comanador de Montalbà (cap de l'orde de Sant Jaume a la corona d'Aragó).

Alfonso etc. Viro nobili et dilecto Jacobo domino de Exericha gerentivices procuratoris in Regno Valencie pro inclito infante Petro karissimo primogenito et generali procuratorem nostro aut eius locumtenentem generalis etc. Ex parte venerabilis et religiosi Vitalis de Villanova comendatoris majoris Montisalbanii consilarii nostri dilecti fuit propositum contra nobis que licet nobilis et dilectus consiliarius nostrus Bernardo de Sarriano dum olim obtinebat dominium loci de Villajoyosa, cum publico instrumento scripto in Murcia octo diebus transactis mensis martii anno domini millesimo CCC^o inter cetera concessisset laudasset et voluisset quod vocaretur et esset terminus de Villajoyosa sicut dividiter cum termino d'Aygues videlicet de la Alcantarella usque ad mare et de la Alcantarella (sic) sicut est serrat subtus Molam usque ad divisionem del Cocom, prout fite erant ibi positem per Arnaldum de Materone et de alabres sarracenorum sicut vertit aut proluit aquam versus mare montanea que est supra Turritus de Orcheta et sicut dividiter terminus de Ffinestrat cum alcharea de Torres usque ad terminum de Alfàs et de Polop et sicut idem Alfàs dividiter terminum cum Torres usque ad mare et etiam initus mare sicut percipit foris Valencie. Quomodocumque universis et singulis vicini habitatores et populos predicti loci et eius termini, presentis atque futuris, tam pro dictum locum de Villajoyosa et eius terminum quam per totum dicti nobilis Bernardi de Sarriano dominium possent cum suis bestiis et bestiis pascere erbas, scindere fustis et ligna sive lignamiam, facere navis galeas et barchas et omnia alia ad eorum servitium libere et quitie sine aliquo servicio tributo aut jure quod de dicto nobili / aut suis aliquo tempore prestare aut salvere non tenenter nisi in casu quo dictam fustam ad alias partes tam vendendi deferent. Quodque una et plura alia concessa perpetuo hominibus dicti loci et in dicto instrumento contenta promisit et concessit eisdem facere tenere et habere sine aliquo impedimento et contradiccione sub obligatione eorum bonorum suorum et sub virtuti ab eo prestiti juramenti. Actum dictus nobilis contra concessionem permissionem et juramentum huiusmodi veniens a modico circa tempore occupat terminos supradictos et inhibet dictis hominibus adempriva supradicta in magnum ipsorum homines excidium perjudicium et gravamen. Quod circa ad humilem supplicationem comendatoris predicti a vobis dicimus et mandamus quatenus si per dicta veritate nitantur ad dictum locum personaliter accedendo, et dictum nobilem ad servandum concessa per eum iuxta predicti instrumenti [...] compellendo, et [...] a contrariis actibus per quos possent violari premissa et alia in dicto instrumento contenta opportunis remedio cohibendo, designetis predictos terminos supra specificatos et designatos in instrumento predicto per fitas fixurias aut mollonis, ne imposerent supra eis possint contentio suboriri. Mandando sub penis expedientibus et aliis preteris remediis percibus ne contra premissa veniant quoquomodo. Et ad supra hoc taliter vos habendo quod partes in tranquillo remaneant et defectu previsionis debite ad illicita non insurgant. Procedendo in premissis omnibus summarie talisque strepitu et figura iudicii prout de foro et ratione est in talibus breviter procedendum. Datum Terrachone pridie idus februarii anno domini M^o trecentesimo tricesimo primo.

Traducció:

Alfons etc. Jaume senyor de Xèrica, home noble i dilecte, portantveus general del regne de València per l'íclit infant Pere [futur Pere el Cerimoniós] benvolgut primogènit i procurador general nostre i lloctinent general seu [del regne] etc. De part del venerable i religiós Vidal de Vilanova, comanador major de Montalban, dilecte conseller nostre, fou exposat davant nostre que encara que el noble i dilecte conseller nostre Bernat de Sarrià, mentres llavors conservava el domini del lloc de Vilajoiosa, amb document públic escrit a Múrcia el 8 de març (1) de l'any del senyor 1300 entre altres coses concedia, declarava i ordenava que fóra anomenada Vilajoiosa i el seu terme fóra així com es separa del terme d'Aigües, és a dir, de l'Alcantarella fins al mar, i de l'Alcantarella així com és la serra cap avall de la Mola fins a la divisió del Cocó, segons les fites eren posades allí per Arnau de Mataró i els alarifs dels sarraïns, així com s'adreça o arrossega l'aigua cap al mar [en] la muntanya damunt la torre d'Orxeta i així com es separa el terme de Finestrat de l'alqueria de Torres fins al terme d'Alfàs i de Polop i així com igualment Alfàs separa el seu terme de Torres fins al mar i també dins la mar així com recullen els furs de València. En qualsevol cas tots i cadascun dels veïns, habitants i pobladors d'aquest lloc i el seu terme, presents i futurs, tant per aquest lloc de Vilajoiosa i el seu terme com per tots els dominis d'aquest noble Bernat de Sarrià, puguen amb els seus animals i pastors pasturar les herbes, tallar fusta, llenya i llenyam, fer naus, galeres i barques i qualsevol altra cosa per al seu servei de forma lliure, sense cap servei, tribut ni dret que d'aquest noble / en cap moment no tinguen que prestar ni saludar excepte en el cas que aquesta fusta la portaren a vendre a altres parts. En

aquest document es conté que cadascuna d'aquestes concessions els promet i concedeix fer, tenir i haver als homes d'aquest lloc sense cap impediment ni contradicció sota la garantia de les seues propietats (2) i en virtut del jurament per ell prestat. Havent actuat aquest noble contra la concessió, permís i jurament d'aquesta manera, venint fa poc temps s'apodera dels termes esmentats i aplica aquests homes els emprius (3) esmentats, amb gran ruïna, perjudici i incomoditat d'aquests homes. Per tant, respecte a la súplica humil del comanador esmentat, vos diem i manem que persevereu en aquesta veritat entrant personalment en aquest lloc, obligant aquest noble a observar les concessions juntament a l'esmentat document per ell [donat], i mantenint remei oportú a les accions contràries per les quals puga violar allò que s'ha dit i tot el que conté l'esmentat document, marqueu els termes especificats amb l'esmentat document per a les fites o mollons, colocats de manera que no puga elevar-se cap disputa sobre ells. Manem sota pena d'expedients i altres remeis addicionals [...] que no vinguen de cap manera contra tot el que s'ha dit. I sobre tot feu de tal manera que les parts queden tranquil·les i que no s'elevén els deutes per defecte de previsió en coses il·lícites. Procedim en el sumari de tot allò dit amb la pompa i forma d'un procés judicial segons és de dret i raó; procedim ràpidament. Donat a Tarragona el 12 de febrer del 1332.

(1) error per maig

(2) les de Sarrià

(3) drets d'ús comunal

Doc. 15.- Alfons el Benigne (1335) mana al jutge Francesc de Vall-Ilòbrega que faça posar mollons entre les terres de Sarrià (Finestrat, Polop, Benidorm i Rellu) i les de Vidal de Vilanova, comendador de Montalbà (Vilajoiosa, Orxeta i Torres). ACA, reg. 470, 155v (Barcelona, 14-9-1335). En PARES.

Alfonsus etc. Fidelissimo Francisco de Vallolubrica jurisperito Valencie et cetera. Cum jure universitatis hominum locorum de Villa Joyosa, de Orxeta et de Turribus qui sunt comandatoris Montisalbanii ordinis militis sancti Jacobi ex una parte et universitatis hominum locorum de Finostrat, de Polop, d'Alfalich et de Releu qui sunt nobilis Bernardus de Sarriano ex altra, rationem terminorum ipsorum locorum questionis materia sic exorta condicto vobis, dicimus commitimus et mandamus quatenus notaris qui fuerint evocandi accedendo personaliter ad loca predicta dividantis terminos ipsorum locorum ponendo ibi mollonis sive fitas ad perpetua rei memoria, ne inter partes predictas questio de cetero valeant suscitari in predictas cum precedendo ut de foro et ratione fuerit faciendum. Nos enim supra predictis vobis tenere presentem comittimus vicis nostris. Datum Barchinone XVII kalendis octobris anno domini M^o CCC^o XXX° V^o.

Traducció:

Alfons etc. Al fidelíssim Francesc de Vall-Ilòbrega, jurisperit de València etc. Quant al juí entre les universitats dels llocs de Vilajoiosa, Orxeta i Torres que són del comanador de Montalbà de l'ordre militar de Sant Jaume, d'una part, i les universitats de Finestrat, Polop, Alfalig (Benidorm) i Rellu que són del noble Bernat de Sarrià, de l'altra, amb motiu de la matèria de disputa sobre els termes d'aquests llocs, confiat a vós des del començament, nomenem, confiem i manem als escriptors que calga cridar que s'acosten personalment als llocs esmentats per dividir els termes d'aquests llocs, posant allí mollons o fites per a memòria perpètua del fet, que no puguén suscitar disputa a partir d'ara entre les parts abans esmentades, al temps que procedint segons de dret i raó s'havia de fer. Nós, en efecte, sobre això dit confiem que ho teniu present en nom nostre. Donat a Barcelona, 14 de setembre de 1335.

8. Bibliografia

BURNS, Robert Ignatius (1991) *Diplomatarium of the Crusader Kingdom of Valencia. The registered charters of its Conqueror Jaume I, 1257-1276. Volume II* (documents 1-500): *Foundations of Crusader Valencia: revolt and recovery (1257-1263)*, Princeton University Press. Traducció: *Diplomatari del regne croat de València. Els documents registrats de Jaume I el Conqueridor 1257-1276. Volum II* (documents 1-500): *Els fonaments del regne croat de València: rebel·lió i recuperació (1257-1263)*. Eliseu Climent, València, 1995.

CHABÁS, Roque (1890) "Colección de documentos. Núm. LI.— D. Jaime II en Barcelona a 15 de octubre 1322.— Aprobación de las donaciones hechas por D. Bernardo de Sarriá al infante D. Pedro.— Archivo municipal de Villajoyosa" *El Archivo* 4: 318-323.

DEL ESTAL, Juan Manuel (1985) *El Reino de Murcia bajo Aragón (1296-1305) Corpus documental. Vol. I/1*. Diputació Provincial d'Alacant.

DEL ESTAL, Juan Manuel (1990) *El Reino de Murcia bajo Aragón (1296-1305) Corpus documental. Vol. I/2*. Diputació Provincial d'Alacant.

DEL ESTAL, Juan Manuel (1999) *El Reino de Murcia bajo Aragón (1296-1305) Corpus documental. Vol. I/3*. Autoedició.

DEL ESTAL, Juan Manuel (2009) *Itinerario de Jaime II de Aragón (1291-1327)*. Institución Fernando el Católico, Zaragoza.

DUEÑAS, M. Carmen (1997) *Territorio y jurisdicción de Alicante: el término general durante la edad moderna*. Diputació d'Alacant.

ESCOLANO, Gaspar J. (1610) *Décadas de la historia de la insigne y coronada ciudad y reino de Valencia. Década primera*. Pedro P. Mey, València.

ESPINOSA, Antonio (2006) "Sobre el nombre de la ciudad ibérica y romana de Villajoyosa y la ubicación del topónimo Alonís/Alonai/Alon" *Lucentum* 25: 223-248.

FERRER MALLOL, M. Teresa (1990) *Organització i defensa d'un espai fronterer: la governació d'Oriola en el segle XIV*. Institució Milà i Fontanals, CSIC, Barcelona.

GALIANA, Agustí (2001) *Història natural de la Marina Baixa*. ECU, Sant Vicent del Raspeig.

GALIANA, Agustí (2007) *Mapa de partides de la Vila Joiosa*. Ajuntament de Vilajoiosa.

GALIANA, Agustí (2009) "Topònims antics problemàtics de la Vila i voltants" *Revista de festes de Santa Marta* (Vilajoiosa), p. 250-257.

GALIANA, Agustí (2010a) "L'extrem sud de la Marina: recuperació de la toponímia antiga". *Sarrià* 3: 6-23.

GALIANA, Agustí (2010b) "La Vila contra Alacant: el final del procés" *Revista de festes de Santa Marta* (Vilajoiosa), p. 246-249.

GALIANA, Agustí (2010c) "Algunes coses antigues de Callosa" *Revista de festes de moros i cristians* (Callosa d'en Sarrià), p. 149-153.

GALIANA, Agustí (2010d) "La villa de Vilajoiosa, Bernat de Sarrià y el 1300", p. 13-16 en *La Vila Joiosa. El centenario del título de ciudad, 1911-2011*, Carmina Bonmatí, Marta G. Sellés i Albert Alcaraz (coord.), Ajuntament de Vilajoiosa.

GALIANA, Agustí (2010e) "Documents del poblament de la Marina Baixa - Edat mitjana" *Sarrià* **5**: 18-64.

GARCÍA GANDÍA, José Ramón, Sergio LLORENS, Alicia LUJÁN, Germán PÉREZ BOTÍ & Susana SORIANO (2001) "Proyecto L'Almisserà. Prospecciones arqueológicas en el término municipal de la La Vila Joiosa (Alicante)" *Recerques del Museu d'Alcoi* **10**: 125-134.

GARRIDO VALLS, Josep David (2002) *La conquesta del sud valencià i Múrcia per Jaume II*. Rafael Dalmau, Barcelona.

GUINOT, Enric (1991) *Cartes de poblament medievals valencianes*. Generalitat Valenciana.

HERNÁNDEZ CARDONA, Francesc Xavier (2002) *Història militar de Catalunya. II. Temps de conquesta*. Rafael Dalmau, Barcelona.

HINOJOSA, José R. (1997) "Las fronteras del Reino de Valencia en tiempos de Jaime II" *Anales de la Universidad de Alicante – Historia Medieval* **11**: 213-228.

HINOJOSA, José R. (2002) *Diccionario de historia medieval del Reino de Valencia*. Biblioteca Valenciana, IV volums.

LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos (ed.) (2006) *Liber patrimonii Regii Valentiae*. Universitat de València.

MADOZ, Pascual (1849) *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar*. Madoz y Sagasti, Madrid. Vol. 16 i últim.

MÁRQUEZ, Vicente (2009) 1538 – *Crónica del día de Santa Marta. Origen de las fiestas de la Vila*. Moros Tuareg, Vilajoiosa.

MAS LATRIE, Louis (1866) *Traité de paix et de commerce... des Chrétiens avec les Arabes de l'Afrique septentrionale au moyen âge*. Plon, Paris.

MUNTANER, Ramon (s. XIV) *Crònica*. Edicions 62, Barcelona, 1979.

ORTS BOSCH, Pere Maria (1972) *Història de la vila de Vilajoiosa i el notari Andreu Mayor*. CAPA, Alacant. Reeditat: Ajuntament de la Vila Joiosa, 1999.

ORTS BOSCH, Pere Maria (1998) *La carta de poblament de Benidorm i l'almirall Bernat de Sarrià*. Autoedició, València.

ORTS BOSCH, Pere Maria (2005) "Sarrià, Bernat de", en *Gran enciclopedia de la Comunidad Valenciana*, Levante-EMV, València.

PAYÁ NICOLAU, Francesc (1989) "Els familiars dels captius pels moros" *Revista de festes de Santa Marta* (Vilajoiosa), s.f.

PAYÀ NICOLAU, José (1987) "Carta pobla de la Vila Joiosa", *Revista de festes de Moros i Cristians de la Vila Joiosa 1987*, sense paginar ni signar.

PAYÀ NICOLAU, José (2001) *Carta pobla de la Vila Joiosa 1300*. Ajuntament de Vilajoiosa.

SAINZ DE LA MAZA, Regina (1980) *La Orden de Santiago en la Corona de Aragón, vol. 1. La Encomienda de Montalbán (1210-1327)*. Institución Fernando el Católico, Zaragoza.

SAINZ DE LA MAZA, Regina (1988) *La Orden de Santiago en la Corona de Aragón, vol. 2. La Encomienda de Montalbán bajo Vidal de Vilanova (1327-1357)*. Institución Fernando el Católico, Saragossa.

SAINZ DE LA MAZA, Regina (1994) *El monasterio de Sijena*, vol. 1, CSIC, Barcelona.

SAINZ DE LA MAZA, Regina (1997) "Los Santiaguistas del Reino de Murcia durante la ocupación aragonesa (1296-1304)" *Anales de la Universidad de Alicante - Historia Medieval* **11**: 273-300.

SALVÀ, Adolfo (1960) *La villa de Callosa de Ensarrià. Monografía histórica documentada*. Instituto de Estudios Alicantinos, Alacant.

SOLDEVILA, Ferran (1995) *Pere el Gran*, 2 vol. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.

TORRES FONTES, Juan (1987) "Tercera partición del Repartimiento de Lorca" *Murgetana* **73**: 33-46.

VEAS, Francisco A. (1997) "La población de Lorca en la época de Jaime II: aproximación a su estudio" *Anales Universidad de Alicante - Historia Medieval* **11**:343-371.

VILA, Mª Pau i Juan P. GALIANA (1997) *La nostra memòria escrita. Aproximació als pergamins de l'Arxiu municipal de la Vila Joiosa*. Companya Catalans, Vilajoiosa.